PROCEEDINGS OF VII INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL CONFERENCE

GLOBAL SCIENTIFIC SPACE: DEVELOPMENT PRIORITIES IN THE XXI st CENTURY

Seattle (Washington), United States of America
November 2–4, 2026

VII International
Scientific and Professional Conference

GLOBAL SCIENTIFIC SPACE: DEVELOPMENT PRIORITIES IN THE XXI st CENTURY

Seattle (Washington),
United States of America
November 2–4, 2026

Conference Proceedings

GS Publishing Services
Sherman Oaks
2026

Proceedings of the 7th International Scientific and Professional Conference
"Global Scientific Space: Development Priorities in the XXI st Century".
Held in Seattle (Washington), USA | November 2–4, 2026

This volume comprises the peer-reviewed proceedings of the 7th International Scientific and Professional Conference "Global Scientific Space: Development Priorities in the XXI st Century" an interdisciplinary forum dedicated to the integration of theoretical research and practical applications. The collection features a diverse range of papers spanning the humanities, social sciences, natural sciences, and technology. By fostering dialogue across various fields, these contributions address complex global and current challenges and offer innovative methodologies for modern research. This publication is intended for an international audience of scholars, practitioners, and students seeking a comprehensive understanding of contemporary interdisciplinary trends.

Text Copyright © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.
Illustrations © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.
Cover design © 2026 Publisher «GS Publishing Services».

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, or stored in a database or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The authors are responsible for the content and accuracy of their articles. Quotation or other use of the conference proceedings is permitted only with reference to the publication.

Publisher «GS Publishing Services»
15137 Magnolia Blvd, # D,
Sherman Oaks, CA 91403, USA.

ISBN 979-8-9510900-0-3
DOI: 10.51587/9798-9510-90003-2026-38

Reviewers:

ZYABLITSEV Serhii Volodymyrovych, Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Pathophysiology at Bogomolets National Medical University;

CHEREP Oleksandr Hryhorovych, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor at the Department of Personnel Management and Marketing at Zaporizhzhia National University.

Scientific editors-reviewers:
S. Bobrovnyk, Yu. Bondar, A. Cherep, P. Glukhovskiy, P. Hovorov,
Yu. Kuznietsov, V. Lazurenko, V. Moyseyenko, L. Omelianchyk, Zh. Virna

Recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Adult Education of the PO «National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine» (Protocol No. 7 dated October 30, 2026).

Global Scientific Space: Development Priorities in the XXI st Century : Proceedings of the 7th International Scientific and Professional Conference (Held in Seattle (Washington), USA | November 2–4, 2026) / Compiled by: V. Shpak, Chairman of the Editorial Board: S. Tabachnikov. Sherman Oaks, CA: GS Publishing Services, 2026. 100 p.

Available at: DOI: 10.51587/9798-9510-90003-2026-38

CONTENTS

CLUSTER I. TRANSFORMATION OF EDUCATION IN THE ERA OF DIGITALIZATION 6

SECTION 1. CONTEMPORARY TRENDS IN HIGHER EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE & NATIONAL PRIORITIES 6

Vasyl ZBEROVSKYI,
Ruslan AHAIEV,
Vasyl VLASENKO,
Kateryna DUDLIA

INTEGRATION OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE G16 "MINING" EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROGRAM: THE EXPERIENCE OF THE INSTITUTE OF GEOTECHNICAL MECHANICS OF THE NAS OF UKRAINE 6

CLUSTER II. EMERGING VECTORS OF SCIENTIFIC RESEARCH 14

SECTION 11. MODERN ENERGY, MECHANICAL ENGINEERING & TRANSPORT SYSTEMS 14

Oksana DOVGALYUK,
Gennadiy BILOKON,
Viktor BATALIN,
Volodymyr DOVGALYUK

INVESTIGATION OF MEASURES TO REDUCE TRANSMISSION LOSSES IN ELECTRICITY SUPPLY SYSTEMS UTILISING RENEWABLE ENERGY SOURCES 14

CLUSTER III. ECONOMICS, LAW, AND MANAGEMENT 20

SECTION 14. ECONOMICS, MANAGEMENT, MARKETING & STRATEGIC DEVELOPMENT 20

Yelyzaveta TKACHENKO,
Viktoriia OGLOBLINA

FEATURES OF RISK MANAGEMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN WAR CONDITIONS 20

Valentyna VORONKOVA,
Vitalina NIKITENKO,
Alla CHEREP,
Natalia PUNCHENKO,

ANTI-FRAGILITY AS A NEW PARADIGM FOR GLOBAL GOVERNANCE, SUSTAINABILITY, AND DIGITAL TRANSFORMATION IN A TURBULENT ENVIRONMENT 28

SECTION 16. LEGAL PARADIGM IN THE FACE OF GLOBAL CHANGE: RIGHTS PROTECTION, CYBER LAW & SECURITY 41

Mariia LEVCHUK

PROTECTION OF PRISONERS OF WAR AGAINST PUBLIC CURIOSITY: A HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE 1929 AND 1949 GENEVA CONVENTIONS 41

Tetiana DUIUNOVA

CRIMINAL LAW QUALIFICATION OF RAIDER ATTACKS ON THE LAND AND PROPERTY OF AGRICULTURAL PRODUCERS: PROBLEMS OF DELIMITING ADJACENT OFFENCES 44

Iryna YAKOVETS

FOREIGN EXPERIENCE IN COUNTERING RAIDING AND LAND GRABBING IN LAND RELATIONS AND AGRIBUSINESS: LESSONS FOR UKRAINE'S CRIMINAL LEGISLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION 52

Iuliia OSTAPENKO

PRESERVING THE FOUNDATIONS OF STATE ECONOMIC POLICY AS A BASIS FOR STRUCTURING ECONOMIC-LEGAL REGULATION FOLLOWING DECODIFICATION 59

CLUSTER IV. HUMAN, CULTURE AND MENTAL HEALTH 66

SECTION 18. PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY: RESILIENCE BUILDING AND MENTAL HEALTH 66

Andrii VOLYNETS,
Nataliia ILENKO-LOBACH,
Nataliia ILENKO

DAMAGE TO HARD DENTAL TISSUES AGAINST THE BACKGROUND OF PREVIOUS WARTIME PSYCHOLOGICAL TRAUMA (A LITERATURE REVIEW) 66

Nataliia MYKHALCHUK,
Eduard IVASHKEVYCH,
Ernest IVASHKEVYCH,
Yevhen KHARCHENKO

THE DEVELOPMENT OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF ADOLESCENTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE 70

SECTION 21. HISTORICAL SCIENCES: FROM ANTIQUITY TO MODERN CHALLENGES 75

Igor DOVZHUK

FORMATION OF ELECTRONIC ARCHIVAL RESOURCES IN UKRAINE: CURRENT STATE AND ACQUISITION CHALLENGES 75

Anatoly MULYAR

THE CONCEPT OF CRIME AND LIABILITY FOR INCOMPLETE OFFENCES UNDER THE CODE OF CRIMINAL AND CORRECTIONAL PUNISHMENTS OF 1845 81

CLUSTER I.
TRANSFORMATION OF EDUCATION IN THE ERA OF DIGITALIZATION

SECTION 1.
CONTEMPORARY TRENDS IN HIGHER EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE & NATIONAL PRIORITIES

УДК 378.147:622

Vasyl ZBEROVSKYI,
Doctor of Technical Sciences,
Senior Researcher, Leading Researcher
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-3275-1864

Ruslan AHAIEV,
Ph.D. in Technical Sciences,
Senior Researcher, Senior Research Fellow
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-3895-2205

Vasyl VLASENKO,
Ph.D. in Technical Sciences,
Senior Researcher, Senior Research Fellow
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6448-7944

Kateryna DUDLIA,
Ph.D. in Technical Sciences, Senior Research Fellow
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9160-0455

M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Dnipro, Ukraine

INTEGRATION OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE G16 "MINING" EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROGRAM: THE EXPERIENCE OF THE INSTITUTE OF GEOTECHNICAL MECHANICS OF THE NAS OF UKRAINE

Abstract. *The paper presents the experience of the M.S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine in integrating the educational and research components of doctoral training under the educational and scientific program "Mining" (specialty G16 "Mining and Oil and Gas Technologies"). It is shown that under full-scale war, when some mines are inaccessible and enterprises lose power*

supply and ventilation, separating education from research in PhD training becomes pointless. The program lasts four years and comprises 60 ECTS credits (general training, special disciplines, elective courses, and practical training). Its distinctive features include a differentiated approach to full-time and part-time study, teaching in small groups or individually, distance courses, and the involvement of doctoral students in state-funded and contract research, as well as in the preparation of reports, patents, and publications. The project on mine ventilation by natural draught at the "Tsentralna" Mine of SE "Toretskvuhillia" is used as a cross-cutting educational and research case. Doctoral students reproduce the calculation, analyze the sensitivity of the result to the share of air leakage and the season, and prepare the refined results as a publication that is taken into account in assessment. The proposed model makes it possible to continue training despite limited access to mine workings and benefits both the enterprise and the doctoral student.

Keywords: *educational and scientific program; PhD; mining; integration of education and science; wartime; distance learning; educational and research case; mine ventilation; natural draught.*

ЗБЕРОВСЬКИЙ Василь Владиславович,
доктор технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-3275-1864

АГАЄВ Руслан Агагулуєвич,
кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-3895-2205

ВЛАСЕНКО Василь Вікторович,
кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6448-7944

ДУДЛЯ Катерина Євгенівна,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9160-0455

Відділ проблем розробки родовищ на великих глибинах,
Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України,
м. Дніпро, Україна

ПОЄДНАННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В ОСВІТНЬО-НАУКОВІЙ ПРОГРАМІ G16 «ГІРНИЦТВО»: ДОСВІД ІНСТИТУТУ ГЕОТЕХНІЧНОЇ МЕХАНІКИ НАН УКРАЇНИ

Анотація. *Розглянуто досвід Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України щодо поєднання освітньої та наукової складових у підготовці докторів філософії за освітньо-науковою програмою «Гірництво» (спеціальність G16 «Гірництво та нафтогазові технології»). Показано, що за умов повномасштабної війни, коли частина шахт недосяжна, а підприємства втрачають енергопостачання та вентиляцію, розмежування освіти й науки в підготовці аспірантів втрачає сенс. Програма розрахована на чотири роки і містить 60 кредитів ЄКТС (загальна підготовка, спеціальні дисципліни, дисципліни за вибором, практична підготовка). Її особливостями є диференційований підхід до очної та заочної форм навчання, робота в малих групах та індивідуально, дистанційні курси й залучення аспірантів до виконання бюджетних і господарських тем, підготовки звітів, патентів і публікацій. Як наскрізний навчально-науковий кейс використано проєкт провітрювання ВП «Шахта «Центральна» ДП «Торецьквугілля» за рахунок природної тяги. Аспіранти відтворюють розрахунок, аналізують чутливість результату до частки витоків повітря та пори року, а уточнені результати оформлюють у публікацію, що враховується під час оцінювання. Запропонована модель дозволяє не переривати підготовку за обмеженого доступу до виробок і є взаємовигідною для підприємства та аспіранта.*

Ключові слова: *освітньо-наукова програма; доктор філософії; гірництво; поєднання освіти і науки; воєнний час; дистанційне навчання; навчально-науковий кейс; провітрювання шахти; природна тяга.*

Вступ. Повномасштабна війна поставила перед системою підготовки наукових кадрів у гірництві нові виклики, невластиві гірничодобувній галузі. З одного боку, закриття вугільних шахт та окупація Донецького басейну потребують скорочення спеціалістів. З іншого, унаслідок бойових дій підприємства втрачають енергопостачання, вентиляцію та можливість швидкого їх відновлення за неповними та необґрунтованими

даними. Для ухвалення таких неординарних рішень потрібні фахівці зі компетентністю, знаннями та вмінням досліджувати взаємодію параметрів геомеханічних, геотехнічних та технологічних процесів швидкого реагування знаннями інноваційних рішень, створювати нові знання через оригінальні дослідження та інноваційні рішення. За цих умов розмежування освітньої та наукової складових підготовки доктора філософії втрачає сенс: дослідник, який не мав справи з реальною задачею, обмежений теоретичними побудовами, а практична задача без дослідника залишається без обґрунтованого розв'язання.

Ситуацію ускладнює обмежений доступ до діючих підприємств, недосяжність частини шахт і те, що освітні програми, розроблені для мирного часу, не враховують подібні обставини. Тому актуальним є питання побудови програми, яка зберігає освітній характер і водночас відповідає конкретним потребам галузі.

Метою роботи надання інформації про скореговану освітньо-наукову програму (ОНП) «Гірництво» Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України де у дисциплінах професійної підготовки на конкретних прикладах показано поєднання навчання й наукового дослідження в умовах воєнного часу.

Основна частина. Програму розроблено для підготовки докторів філософії за спеціальністю G16 «Гірництво та нафтогазові технології» (спеціалізація «Гірництво»), затверджено вченою радою інституту 28 жовтня 2025 р. Вона розрахована на чотири роки навчання, містить 60 кредитів ЄКТС, відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій [3]. Освітня складова включає три блоки навчальних дисциплін та практичну підготовку (табл. 1).

Таблиця 1

Структура освітньої складової програми «Гірництво»

Складова	Кредити ЄКТС	Зміст (ЄКТС)
Загальна підготовка	18	філософія (4), іноземна мова (8), методологія й організація наукових досліджень (6)
Спеціальні дисципліни	24	дев'ять курсів підготовки: від підземної розробки та геомеханіки до екології й маркшейдерії

Продовження табл. 1

Складова	Кредити ЄКТС	Зміст (ЄКТС)
Дисципліни за вибором аспіранта	15	п'ять курсів підготовки, зокрема запобігання небезпечним явищам (5) та проєктування й планування гірничих робіт (4)
Практична підготовка	3	робота над власним дослідженням і проєктними задачами
Разом	60	наукова складова в кредитах не вимірюється, а йде окремо в індивідуальному плані

Джерело: складено за [3]

До особливостей програми, що набувають значення саме в умовах війни, належать: диференційований підхід до очної та заочної форм навчання; реалізація учбового процесу у невеликих групах або індивідуально; використання дистанційних курсів, електронних ресурсів та індивідуальних консультацій фахівців інституту й інших установ; залучення аспірантів до виконання тем за державним бюджетом і господарськими договорами, підготовки звітів, патентів і публікацій.

Особливе значення має доповнення учбового процесу результатами досліджень, що були отримані при реалізації інженерних проектів на підприємствах під час веденні бойових дій. Такі інноваційні рішення використано у дисциплінах [4, 2, 5, 6]:

- 4.2.1.1 Підземна розробка корисних копалин в складних гірничо-геологічних умовах;
- 4.2.1.3 Управління станом гірського масиву при підземної розробці корисних копалин та спорудженні міських підземних об'єктів;
- 4.3.3 Попередження шкідливих та небезпечних явищ, схеми провітрювання шахт;
- 4.3.5 Проєктування, планування, організація та керування гірничими роботами. Комплексна оцінка науково-технічних заходів.

Одночасно з освоєнням дисциплін, участі в розробці та реалізації інженерних рішень у виробництво, дослідник отримує навички у виконанні науково-дослідних робіт, підготовки звітів, патентів і публікацій. Таким чином, наукова діяльність аспіранта інтегрується в навчальний процес, а не існує поряд із ним.

Як приклад розглянуто ВП «Шахта «Центральна» ДП «Торецьквугілля» [1]. Шахтне поле розкрито вертикальними стволами, експлуатація велася на горизонтах 1026 та 1146 м; шахта небезпечна за раптовими викидами вугілля й газу. Унаслідок військових дій діяльність підприємства тимчасово зупинено, горизонт 1146 м затоплено. У зв'язку з рішенням про поновлення робіт виникла потреба оцінити можливість провітрювання виробок за рахунок природної тяги, зумовленої різницею температур повітря у стволах. За експлуатаційною документацією такі обставини непередбачено. Тому виникло питання до розробки доповнення до проекту провітрювання шахти за рахунок природної тяги.

За результатами проєктного розрахунку для холодного періоду року природна тяга становить 46–52 даПа, що забезпечує близько 1000 м³/хв повітря для поверху 1026–1146 м. Водночас розрахунковий аеродинамічний опір мережі у 4,3 рази перевищує значення, одержане за депресійною зйомкою 2019 р., а початковий розподіл повітря встановлено експертним шляхом і він підлягає уточненню в ході відновлювальних робіт за умови наукового супроводу. Наявність невизначеності, що потребує дослідницького розв'язання, обґрунтовує доцільність залучення до цієї роботи аспірантів.

У межах програми зазначений проєкт застосовується як наскрізний навчально-науковий кейс. Під час вивчення дисципліни «Підземна розробка корисних копалин в складних гірничо-геологічних умовах» (3 кредити ЄКТС) та семінарського заняття з організації моніторингу безпечного стану робочого простору в шахтах [2] аспіранти відтворюють розрахунок за вихідними даними підприємства. Наступним етапом є аналіз чутливості результату до зміни частки витоків повітря та пори року. Оскільки в проєкті розглянуто лише холодний період, дослідження літнього режиму є відкритим науковим питанням і може становити окремий розділ дисертації. У міру надходження результатів вимірювань розрахунок уточнюється, а одержані дані оформлюються у вигляді публікації, яка відповідно до положень програми враховується під час оцінювання [1]. Робота виконується дистанційно за наявними даними, що забезпечує безперервність підготовки за обмеженого доступу до виробок. Такий підхід не замінює безпосередньої практики, проте зберігає зв'язок підготовки з реальними задачами галузі.

Описану модель можна розглядати як взаємовигідну: підприємство отримує додатковий науковий ресурс для опрацювання даних, а аспірант – задачу, що має безпосереднє практичне застосування.

Наукова новизна полягає в описі та обґрунтуванні моделі підготовки докторів філософії, за якої реальний інженерний проєкт, виконаний для підприємства під час війни, стає наскрізною лінією програми: від навчальної дисципліни та семінару до розділу дисертації й публікації, що зараховується як результат навчання.

Висновки

1. Освітньо-наукова програма «Гірництво» поєднує освітню і наукову складові обсягом 60 кредитів ЄКТС, що реалізується через індивідуальний план; зв'язок між ними забезпечується публікаціями, які враховуються під час оцінювання.
2. Реальний проєкт відновлення провітрювання головних виробок шахти надає аспірантам задачу з неповними вихідними даними, розв'язання якої не наведене в навчальній літературі.
3. Дистанційні форми роботи з наявними даними дозволяють не переривати підготовку за обмеженого доступу до підприємств.
4. Перспективним напрямом подальшої роботи є оцінка впливу запропонованої моделі на терміни та якість підготовки дисертацій і поширення її на інші дисципліни програми.

References:

1. *Dopovnennia do proektu providtriuvannia VP "Shakhta 'Tsentralna'" DP "Toretskvuhillia". Rezhymy providtriuvannia pryrodnoiu tiahoiu* [Supplement to the ventilation project of the Tsentralna Mine, SE "Toretskvuhillia": Natural ventilation modes]. (2023). DP "Toretskvuhillia".
2. M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine. (2025a). *Heotekhnolohii vydobutku korysnykh kopalyn. Hidrodynamichni systemy: osvitno-naukova prohrama navchalnoi dystsypliny* [Geotechnologies of mineral extraction. Hydrodynamic systems: Educational and scientific program of the academic discipline].
3. M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine. (2025b). *Hirnytstvo: osvitno-naukova prohrama tretoho (osvitno-naukovoho) rivnia vyshchoi osvity, spets. G16 «Hirnytstvo ta naftohazovi tekhnolohii»* [Mining: Educational and scientific program of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty G16 "Mining and oil and gas technologies"].

4. M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine. (2025c). *Pidzemna rozrobka korysnykh kopalyn v skladnykh hirnycho-heolohichnykh umovakh: silabus navchalnoi dystsypliny (robocha prohrama)* [Underground mining of mineral deposits in complex mining and geological conditions: Syllabus of the academic discipline (working program)].
5. M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine. (2025d). *Proektuvannia, planuvannia, orhanizatsiia ta keruvannia hirnychymy robotamy. Kompleksna otsinka naukovo-tekhnichnykh zakhodiv: osvitno-naukova prohrama navchalnoi dystsypliny* [Design, planning, organization and management of mining operations. Comprehensive assessment of scientific and technical measures: Educational and scientific program of the academic discipline].
6. M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine. (2025e). *Upravlinnia stanom hirskoho masyvu pry pidzemnii rozrobtsi korysnykh kopalyn ta sporudzhenni miskykh pidzemnykh obiektiv: osvitno-naukova prohrama navchalnoi dystsypliny* [Rock mass state management in underground mining of mineral deposits and construction of urban underground facilities: Educational and scientific program of the academic discipline].

SECTION 11.

MODERN ENERGY, MECHANICAL ENGINEERING & TRANSPORT SYSTEMS

Oksana DOVGALYUK,
Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor,
Professor of the Department of Electrical Power Transmission,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-1994-619X

Gennadiy BILOKON,
PostgraduateStudent,
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0000-9376-236X

Viktor BATALIN,
Postgraduate Student,
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0000-1857-7674

Volodymyr DOVGALYUK,
Postgraduate Student,
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0001-6313-8053

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine

INVESTIGATION OF MEASURES TO REDUCE TRANSMISSION LOSSES IN ELECTRICITY SUPPLY SYSTEMS UTILISING RENEWABLE ENERGY SOURCES

***Keywords*:** *electricity supply system, renewable energy source, transmission losses, influencing factor, measure to reduce losses*

Introduction. The current development of electricity supply systems (ESSs) is characterised by significant structural and technological changes driven by the decentralisation of generation capacity, an increase in the share of renewable energy sources (RESs), the introduction of SMART Grid technologies, and the digitalisation of electricity grid operating con-

trol processes. These trends are leading to a transformation of traditionally used power supply schemes due to the emergence of bidirectional power flows, increased dynamism in the operating modes of ESSs, and the growing complexity of voltage and reactive power regulation processes.

One of the key challenges in ensuring the energy efficiency of such ESSs is to reduce technical electricity losses [1]. The integration of RESs creates the conditions for reducing these losses by bringing generation sources closer to consumers and reducing the volume of electricity transmitted via the electricity grid. At the same time, uneven generation, mismatches between electricity production and consumption schedules, reverse power flows and sub-optimal voltage regulation modes can lead to increased load losses in power transmission lines (PTLs) and transformers [2, 3]. Consequently, the impact of RESs on transmission losses is complex and depends on the structure of the electricity grid, the parameters of the generation units, their connection points and the methods used to manage power supply operations.

This issue takes on particular significance for Ukraine's energy sector under martial law, when damage to energy infrastructure, forced changes to the configuration of electricity grids, the use of backup power supply schemes and the need to ensure a stable power supply to consumers create additional constraints on maintaining energy-efficient operating modes. Under such circumstances, reducing technical losses becomes a particularly important factor in the rational use of available energy resources and in improving the overall efficiency of the ESSs. Thus, researching and justifying measures to reduce transmission electricity losses in ESSs with RESs is a pressing issue for the modern energy sector.

Main part. Traditional approaches to reducing transmission losses, which are based primarily on improving the performance of electricity grids, reactive power compensation and voltage regulation, need to be adapted to the specific characteristics of modern ESSs with distributed generation, a significant proportion of which is generated by RESs.

To solve this problem, a research was carried out into the specific characteristics of RESs and their impact on the operating modes of the ESSs [3, 4]. The results obtained have made it possible to identify a list of key factors influencing the level of technical losses in the investigated ESSs with RESs:

changes in power flow distribution; the stochastic nature of electricity generation; increased difficulty in voltage regulation; changes in active and reactive power balances; increased complexity of electrical grid configuration; the growing role of digital control technologies; and the need to ensure the stability of the electricity supply in the face of military threats.

The influence of these factors determines the list of factors that determine the nature and magnitude of transmission losses in ESSs with RESs. Their characteristics are presented in Table 1, and it is these that were taken into account to determine the value of the transmission losses under investigation in ESSs with RESs, in accordance with the following expression:

$$\Delta W_{\Sigma} = \sum_{i=1}^{n} \Delta W_{PTL\,i} + \sum_{j=1}^{m} \left(\Delta W_{T\,j} + \Delta W_{Tll\,j} \right) + \\ + \sum_{k=1}^{K} \Delta W_{arp\,k} + \sum_{l=1}^{L} \Delta W_{ans\,l} + \sum_{d=1}^{D} \Delta W_{a\,d} + \sum_{b=1}^{B} \Delta W_{cse\,b}, \quad (1)$$

here $\Delta W_{PTL\,i}$ – power losses due to load on the i-th PTL; n – number of PTLs in the ESS under investigation; ΔW_{Tlj} , ΔW_{Tllj} – load losses and light-load losses in the j-th transformer; m – the number of power transformers in the ESS under investigation; ΔW_{arpk} – additional current losses in the k-th ESS components associated with the flow of reactive power; K – the number of current-carrying ESS components sensitive to additional flows of reactive power; ΔW_{ansl} – additional losses due to current non-sinusoidality in the l-th ESS element; L – the number of ESS elements that are susceptible to additional losses due to current non-sinusoidality under the operating conditions under investigation; ΔW_{aad} – additional losses due to current asymmetry in the d-th element of the ESS; D – the number of ESS elements that are susceptible to additional losses due to current asymmetry under the operating conditions under investigation; ΔW_{cseb} – electricity losses in the b-th element of the ESS relating to electricity conversion and storage equipment; B – the number of electricity conversion and storage elements in the ESS.

It should be noted that not all elements of the ESS are subject to the same factors, owing to the structural characteristics of the ESS and variations in power flows under different operating conditions.

Table 1

Key factors contributing to transmission losses in the RES-integrated ESS

A group of factors	Characteristics of the impact	Implications for the ESS
Structural	Location of RESs, configuration of the ESS, distance between sources and consumers	Changes in the length of electricity transmission and load on components
Operational	Fluctuations in generation, reverse power flows	Increases in currents and load losses
Electrical	Voltage deviations, non-optimal reactive power flows	Increases in losses in PTLs and transformers
Technological	Characteristics of the operation of inverters, transformers and storage units	Additional conversion losses and the effect of harmonic components
Information and control	Insufficient observability, forecasting errors, uncoordinated control	Deviations from minimum-loss operating modes
Operational	Equipment ageing, emergency switching, capacity constraints	Deterioration in energy efficiency

Furthermore, it is important to note that these factors are interrelated; therefore, to effectively reduce process losses, it is advisable to adopt a comprehensive approach that combines solutions targeting different groups of factors. This approach makes it possible to ensure better performance indicators for the ESS, both when subject to random factors and during planned changes to operating modes [5]. Consequently, reducing technical losses should be regarded as a comprehensive task involving the optimisation of the structure, technical condition and operating modes of ESS.

Thus, for modern ESSs utilising RESs, a set of measures has been drawn up to reduce technical electricity losses; these are illustrated in Fig. 1. The proposed classification has been drawn up taking into account the specific nature of the functional solutions employed in the measures under investigation to reduce technical electricity losses in ESSs utilising RESs. For each group, the key technical solutions with the greatest impact, aimed at reducing specific components of process losses, have been identified.

Two-Level Classification of Measures to Reduce Technical Losses in Power Supply Systems with RES

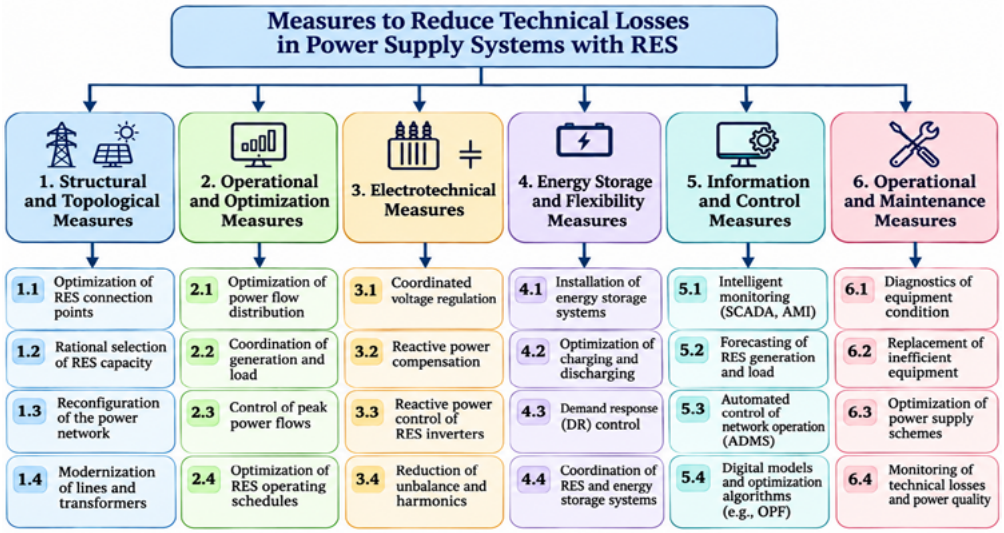

Fig. 1. Classification of measures to reduce transmission losses of electricity in ESSs utilising RESs

To quantitatively compare the impact of the measures under investigation, the relative reduction in technical electricity losses in ESSs utilising RESs was used as an indicator:

$$\delta_{\Delta W_{\Sigma R}} = \frac{\Delta W_{\Sigma 0} - \Delta W_{\Sigma R}}{\Delta W_{\Sigma 0}}, \qquad (2)$$

where $\Delta W_{\Sigma 0}$ – the amount of operational electricity losses in the ESS prior to the implementation of the proposed measures; $\Delta W_{\Sigma R}$ – the amount of operational electricity losses assuming the implementation of the R-th measure developed to reduce losses.

It has been established, however, that the impact of RESs on technical losses is not entirely clear-cut. Thus, the rational siting of generation sources and the coordination of electricity production and consumption schedules create the conditions for reducing the load on the components of the electricity grid and, consequently, for reducing technical losses. At the same time, excess generation, the occurrence of reverse power flows and the uncoordinated operation of control mechanisms can lead to an increase in electricity losses.

The classification developed makes it possible to systematise current methods for improving the energy efficiency of ESSs based on RESs, to identify the mechanisms through which they influence technical losses, and to establish a basis for the subsequent multi-criteria justification of a set of measures, taking into account the specific features of the structure and operating modes of ESSs.

Conclusions. The analysis carried out has shown that the integration of RESs significantly alters the conditions under which technological electricity losses occur in the ESS, whilst having a mixed impact on the system's operating modes. Under these circumstances, a promising approach to reducing technical electricity losses in ESSs with RESs involves the integrated application of structural and operational optimisation, coordinated control of RESs, energy storage systems and voltage regulation equipment, as well as smart technologies for monitoring and forecasting electricity supply conditions.

References:

1. Belik, M., Zaitsev, I., Kuchanskyi, V., Hunko, I., Bereznychenko, V., & Rubanenko, O. (2024). Measures to ensure stable and efficient operation of power systems with renewable energy sources [Monograph]. Helvetica.
2. Rashid, S., Murtadha, Gheorghe, S., & Toma, L. (2022). Analysis of the influence of renewable energy sources on the power system operation. *EMERG – Energy. Environment. Efficiency. Resources. Globalization, 8*, 77-94. https://doi.org/10.37410/EMERG.2022.2.07.
3. Dovgalyuk, O., Omelianenko, H., Bondarenko, R., Yakovenko, I., Saidov, S., & Strilyaniy, I. (2020). Analysis of operation modes of electric networks with solar power plants. In *2020 IEEE 4th International Conference on Intelligent Energy and Power Systems (IEPS)* (pp. 196-201). Istanbul, Turkey. https://doi.org/10.1109/IEPS51250.2020.9263215.
4. Dovgalyuk, O., Omelianenko, H., Bondarenko, R., Yakovenko, I., Saidov, S., & Pryvalov, Y. (2021). Analysis of the impact of wind power plants on electric networks operation modes. In *2021 IEEE 2nd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek)* (pp. 695-700). Kharkiv, Ukraine. https://doi.org/10.1109/KhPIWeek53812.2021.9570008.
5. Dovgalyuk, O. M., Omelianenko, H. V., Pirotti, O. E., Bondarenko, R. V., Syromyatnikova, T. V., & Yakovenko, I. S. (2019). Otsinka zakhodiv shchodo pidvyshchennya efektyvnosti roboty misytskykh rozpodil'nykh elektrychnykh merezh v umovakh enerhorynku Ukrainy [Measures evaluation to increase the workefficiency of city distribution electric networks in conditions the Ukraine energy market]. *Bulletin of the National Technical University 'KhPI'. Series: Energy: Reliability and Energy Efficiency, 29*(1354), 70-76.

SECTION 14.

ECONOMICS, MANAGEMENT, MARKETING & STRATEGIC DEVELOPMENT

УДК 658:65.012.8:339

Yelyzaveta TKACHENKO,
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate professor Department
of information economics,
entrepreneurship and finance,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-1377-362X

Viktoriia OGLOBLINA,
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate professor Department
of information economics,
entrepreneurship and finance,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6627-0255

Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine

FEATURES OF RISK MANAGEMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN WAR CONDITIONS

Abstract. *The article examines the features of the activities of a modern Ukrainian enterprise in conditions of war risks. The classification of war risks is considered, four main groups are distinguished: property (material), operational-infrastructural, financial-commercial and personnel (social). The features and consequences of the occurrence of property risks are determined. The need to form a risk management system for a modern Ukrainian enterprise is substantiated, taking into account the challenges of wartime. The stages of forming an effective property risk management system are determined.*

Keywords**:** *risk, property risk, risk management, losses.*

ТКАЧЕНКО Єлизавета Юріївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної економіки,
підприємництва та фінансів,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1377-362X

ОГЛОБЛІНА Вікторія Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної економіки,
підприємництва та фінансів,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6627-0255

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація**. У статті досліджуються особливості діяльності сучасного українського підприємства в умовах воєнних ризиків. Розглянута класифікація воєнних ризиків, виділено чотири основні групи: майнові (матеріальні), операційно-інфраструктурні, фінансово-комерційні та кадрові (соціальні). Визначено особливості та наслідки виникнення майнових ризиків. Обґрунтовано необхідність формування системи ризик-менеджменту сучасного українського підприємства з урахуванням викликів воєнного часу. Визначено етапи формування ефективної системи управління майновими ризиками.*

***Ключові слова**: ризик, майновий ризик, ризик-менеджмент, збитки.*

Вступ. В сучасних умовах господарювання діяльність підприємства супроводжується різноманітними ризиками, які впливають на всі внутрішні процеси суб'єкта господарювання, від стратегічного планування до щоденних операційних процесів. Для забезпечення життєздатності підприємству потрібно балансувати між фінансовими загрозами (такими як коливання валютних курсів чи дефіцит ліквідності), комерційними ризиками (втрата клієнтів або посилення конкуренції) та постійними змінами законодавства. В умовах військових

дій на перший план виходять саме військові загрози, серед яких значне місце займають майнові ризики. Вони супроводжуються фізичним руйнуванням майна, та безпосередньо загрожують фізичній цілісності активів підприємства (виробничим потужностям, будівлям, транспорту, обладнанню та товарним запасам). Тому майновим ризикам необхідно приділяти достатню уваги в процесі формування ризик-менеджменту на кожному підприємстві.

Актуальність теми обмовлена саме необхідністю захисту бізнесу від негативного впливу військових ризиків, оскільки в сучасних реаліях матеріальні активи українських підприємств опинилися під постійною загрозою фізичного знищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує посилення наукового інтересу до формування системи ризик-менеджменту підприємств в умовах макроекономічної нестабільності та воєнних дій. Науковий дискурс навколо цієї проблематики суттєво активізувався з початком повномасштабного вторгнення, оскільки традиційні підходи до управління активами виявилися не дуже дієвими в умовах тотальних і непередбачуваних воєнних загроз.

Питання ризик-менеджменту, адаптації бізнесу та оцінки збитків підприємств в умовах війни активно досліджують провідні українські та міжнародні вчені, інституції та аналітичні центри. Так, Штангрет А., Караїм М. та Караїм О. досліджують аспекти впровадження ризик-орієнтованого управління на вітчизняних підприємствах в умовах дії воєнного стану [1]. Дюгованець О., Ерфан В., Парфенюк Є. вивчають специфічні загрози, з якими стикаються українські підприємства (зокрема майнові та інфраструктурні), та пропонують прикладні алгоритми для запобігання втратам активів і їх мінімізації [2]. Насад, Н. та Терещук С. досліджують різноманітні аспекти антикризового управління ризиками підприємств в період війни [3].

Всі ці питання визначають необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічних засад та прикладного інструментарію ризик-менеджменту підприємств в умовах тривалих воєнних дій.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження особливостей діяльності підприємства в умовах воєнних дій з метою формування ефективної системи ризик менеджменту.

Виклад основного матеріалу.

В сучасних умовах воєнних дій ризики підприємства набувають катастрофічного, комплексного характеру та супроводжуються до негативним впливом на фінансову, операційну та кадрову стабільність бізнесу.

Військові ризики та їх наслідки можна розподілити на декілька груп:

Група 1. Майнові (матеріальні) ризики, які пов'язані з фізичним знищенням матеріально-технічної бази підприємства.

Майнові ризики можуть мати різні наслідки:

- повне або часткове знищення підприємств, складів, офісів та обладнання внаслідок ракетних ударів, атак БПЛА або артилерійських обстрілів;
- знищення або псування сировини та готової продукції на складах, а також втрату вантажів безпосередньо під час транспортування через зони бойових дій;
- повну втрату контролю над майном, обладнанням та технікою у разі потрапляння підприємства на тимчасово окуповану територію.

Група 2. Операційно-інфраструктурні ризики.

Це загрози, що паралізують щоденні бізнес-процеси та логістику компанії. Наслідками таких ризиків можуть бути:

- пошкодження енергетичної системи, які призводять до тривалих вимкнень світла, зриву виробничих графіків та псування продукції (наприклад, у харчовій чи фармацевтичній галузях);
- руйнування логістичних ланцюгів, за рахунок блокування доріг, підривів мостів та закриття морських портів, що змушує бізнес шукати нові, значно дорожчі маршрути доставки;
- втрати цифрової інфраструктури, за рахунок знищення локальних серверів, технічної документації та баз даних.

Група 3. Фінансово-комерційні ризики, які безпосередньо загрожують ліквідності підприємства та його позиціям на ринку.

До цієї групи ризиків відносять:

- касові розриви та дефіцит ліквідності, які приводять до різкого падіння попиту або зупинки продажів у поєднанні з необхідністю сплачувати податки, кредити та заробітну плату працівникам;

- невиконання контрактів через неможливість вчасно поставити товар клієнтам внаслідок воєнних форс-мажорів, що загрожує штрафами, судовими позовами та втратою частки ринку;
- банкрутство контрагентів, або фактичне припинення їх діяльності що приводить до неповернення дебіторської заборгованості.

Група 4. Кадрові (соціальні) ризики. Ці ризики характеризують вплив війни на головний ресурс підприємства – людей.

Вплив даної групи ризиків на підприємства супроводжується:

- гострим дефіцитом кваліфікованої сили, браком персоналу (особливо чоловічих робочих спеціальностей) через міграційні та мобілізаційні процеси;
- масовою міграція, виїздом ключових спеціалістів, керівників та їх родин в інші регіони (релокація) або за кордон;
- психологічним тиском та зниженням продуктивності, постійним стресом, загрозою життю і зниженням ефективності праці.

Серед перелічених ризиків важливе місце займають саме майнові ризики підприємства, які є найбільш руйнівною загрозою для його матеріально-технічної бази підприємств. Матеріальні ризики мають статичний характер і можуть привести до того, що фізична втрата майна миттєво паралізує операційну діяльність, викликає касові розриви і призводить до фінансового краху компанії.

Всю сукупність воєнних майнових ризиків можна розділити на дві підгрупи:

1. Прямі майнові ризики які приводять до фізичного знищення майна та зумовлені безпосереднім застосуванням зброї або веденням бойових дій у регіоні розташування бізнесу.

Ці ризики супроводжуються:

- повним або критичним знищенням виробничих підрозділів, складів, офісів та логістичних шляхів;
- знищенням унікального обладнання, автоматизованих ліній, конвеєрів чи IT-інфраструктури;
- втратою запасів сировини, палива та готової продукції на складах або безпосередньо під час транспортування через зони підвищеного ризику;

- повною втратою контролю над майном у разі потрапляння підприємства на тимчасово окуповану територію, або незаконного відчуження активів.

2. Непрямі, інфраструктурні ризики.

Ці ризики пов'язані з руйнуванням загальнонаціональної інфраструктури:

- пошкодженням енергетичної системи, що призводить до зупинки виробничих процесів та псування окремих товарів (ліки, харчова продукція, хімікати);
- руйнуванням комунікацій, пошкодженням міських водогонів, тепломереж або газопроводів, що впливає на можливість експлуатації приміщення;
- логістичним колапсом із-за пошкодження мостів, блокування доріг та залізничних вузлів.

Окрім того, треба відзначити, що майнові ризики під час війни вимагають від ризик-менеджменту негайної офіційної фіксації для формування доказової бази, щодо неможливості виконання контрактів перед клієнтами.

Система ризик-менеджменту підприємства повинна передбачити можливість проведення позапланової інвентаризації та організації списання знищеного майна. Окрему увагу треба приділити процесу внесенню даних про пошкодження до Реєстру пошкодженого та знищеного майна, згідно з Постановою КМУ № 326 від 20 березня 2022 р. «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» для формування доказової бази для майбутніх міжнародних судів та стягнення збитків з агресора.

Ефективна система управління майновими ризиками поділяється на чотири послідовні етапи.

Етап 1. Ідентифікація та оцінка ризиків.

Цей етап передбачає інвентаризацію усього майна та визначення факторів загрози. Всі ризики поділити на воєнні (ракетні удари, артилерійські обстріли, мінування), техногенні (пожежі, аварії енергомереж) та природні.

На цьому ж етапі проводиться розрахунок потенційної вартості заміщення з урахуванням інфляції та логістики та визначаються об'єкти,

знищення яких повністю зупинить бізнес-процеси (наприклад, головний сервер, унікальний верстат або центральний склад).

Етап 2. Запобігання та мінімізація (контроль ризиків).

На цьому етапі реалізуються дії, які спрямовані на зниження ймовірності настання ризику або зменшення масштабу його наслідків.

Ці заходи стосуються:

- диверсифікації та деконцентрації, наприклад розподіл складських запасів та виробничих потужностей між різними локаціями (регіонами);
- фізичного захисту, наприклад облаштування систем пожежогасіння, відеомоніторингу, встановлення пасивного захисту (габіони, протипожежні та броньовані двері);
- захисту інформації, наприклад повний перенос критичної інфраструктури, бухгалтерських баз та операційних систем у хмарні сховища (за межі зон високого ризику).

Етап 3. Фінансування ризиків.

На цьому етапі визначаються з джерелами фінансування, які будуть використані для ліквідації наслідків у разі реалізації негативного сценарію.

В будь якій системі ризик-менеджменту значна увага приділяється питанням страхування ризиків. Але класичне комерційне страхування майна зазвичай містить пункт про воєнні виключення і не виплачує компенсації за наслідки воєнних ризиків, тому потрібно розглядати альтернативні варіанти.

Сучасне страхування воєнних ризиків передбачає отримання коштів для покриття наслідків воєнних дій через спеціалізовані державні програми за підтримки міжнародних інституцій або внутрішніх пулів страхування для суден, вантажів та нерухомості. Так, з 1 січня 2026 року в Україні запрацював новий механізм страхування майна від воєнних ризиків, який передбачає пряму компенсацію збитків для підприємств у прифронтових регіонах та часткову компенсацію страхового платежу для бізнесу по всій території Україні. Програма адмініструється Експортно-кредитним агентством. Програма є ще однією складовою політики розвитку українських виробників «Зроблено в Україні». Підприємці можуть отримати до 30 млн грн компенсації за пошкоджене

або знищене майно та до 5 млн грн компенсації страхової премії на всій території України.

Важливе місце займає самофінансування, яке передбачає формування внутрішніх резервних фондів для покриття дрібних збитків (у межах встановленої підприємством суми франшизи).

Етап 4. Реагування та юридичне забезпечення фіксації наслідків ризику.

Підприємству потрібно сформувати алгоритм дій у випадку, якщо майновий збиток уже завдано. Цій алгоритм повинен передбачити дії працівників підприємства для забезпечення:

- першочергової фіксації. Потрібно визначити процедуру негайного складання актів ДСНС (у разі пожежі/обстрілу), виклику поліції, фото- та відео фіксації;
- аудиту та оцінки для отримання репарацій. Доцільно передбачити залучення сертифікованих оцінювачів для розрахунку прямих збитків та упущеної вигоди підприємства;
- документального супроводу. Необхідно сформувати шаблон документів для подачі заяв до Міжнародного реєстру збитків або судових інстанцій для майбутнього стягнення компенсацій.

Висновки.

Діяльність підприємств України в умовах воєнного стану потребує суттєвих змін в підходах до корпоративного управління, які передбачають трансформацію системи ризик-менеджменту з допоміжної аналітичної функції на головний інструмент забезпечення життєздатності та безперервності бізнесу. Сучасний воєнний ризик-менеджмент українських підприємств потребує виходу за межі класичного фінансового та операційного контролю, та трансформації у динамічну систему швидкого реагування на критичні загрози.

References:

1. Shtangret, A., Karaim, M., & Karaim, O. (2024). Bezpekovi aspekty zastosuvannya rizyk-oriientovanoho upravlinnya pidpryiemstvom v umovakh voyennoho stanu [Security aspects of the application of risk-oriented enterprise management in the conditions of martial law]. *Economy and Society*, (60). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-8

2. Erfan, V., & Parfeniuk, Y. (2023). Organization of risk management at an enterprise during the war. *Visegrad Journal on Human Rights*, (3), 19–24. https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.3.3
3. Kukina, N., Ogloblina, V., & Tkachenko, Y. (2024). Formuvannia systemy upravlinnia ryzykamy pidpryiemstva [Formation of an enterprise risk management system]. *Collection of Scientific Papers of Dmytro Motornyi TDAU* (Economic Sciences), (53), 102–108. https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-53-11
4. Nasad, N., & Tereshchuk, S. (2025). Antykryzove upravlinnia ryzykamy pidpryiemstv v period viiny [Anti-crisis management of enterprise risks during the war]. *Ukrainian Economic Journal*, (8), 68–70. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-12

УДК 316.42:005.21:004.9

Valentyna VORONKOVA,
Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Head of the Department of Management and Administration,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546

Vitalina NIKITENKO,
Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Head of the Department of Management and Administration,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9588-7836

Alla CHEREP,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance, Banking, Insurance, and the Stock Market,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-5253-7481

Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine

Natalia PUNCHENKO,
Associate Professor,
Associate Professor, Department of Computer
Engineering and Innovative Technologies,
International University,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-1382-4490
Odesa, Ukraine

ANTI-FRAGILITY AS A NEW PARADIGM FOR GLOBAL GOVERNANCE, SUSTAINABILITY, AND DIGITAL TRANSFORMATION IN A TURBULENT ENVIRONMENT

Abstract. *This article examines anti-fragility as a new philosophical and methodological paradigm for global governance, sustainability, and digital transformation in times of turbulence. It reveals its conceptual foundations, the role of innovation, adaptability, and society's ability to transform crises and uncertainty into opportunities for development. Particular attention is paid to the formation of proactive mechanisms for responding to global challenges, strengthening institutional capacity, and the ability of systems to evolve under the influence of instability.*

Keywords: *resilience, global governance, turbulence, digital transformation, sustainability*.

ВОРОНКОВА Валентина Григорівна,
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри управління та адміністрування,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546

НІКІТЕНКО Віталіна Олександрівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9588-7836

ЧЕРЕП Алла Василівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-5253-7481

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ПУНЧЕНКО Наталія Олегівна
кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та інноваційних технологій,
Міжнародний університет
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1382-4490
м. Одеса, Україна

АНТИКРИХКІСТЬ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ, СТІЙКОСТІ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Анотація. *У статті досліджується антикрихкість як нова філософсько-методологічна парадигма глобального управління, стійкості та цифрової трансформації в умовах турбулентності. Розкрито її концептуальні засади, роль інновацій, адаптивності та здатності суспільства перетворювати кризи й невизначеність на можливості розвитку Особливу увагу приділено формуванню проактивних механізмів реагування на глобальні виклики, посиленню інституційної спроможності та здатності систем розвиватися під впливом нестабільності.*

Ключові слова: *антикрихкість, глобальне управління, турбулентність, цифрова трансформація, стійкість .*

Актуальність дослідження антикрихкості глобального світу зумовлена фундаментальними трансформаціями сучасної цивілізації, посиленням глобальної турбулентності, нелінійності суспільних процесів, зростанням геополітичних, економічних, екологічних, технологічних та гуманітарних ризиків, які докорінно змінюють традиційні уявлення про природу розвитку, механізми управління та перспективи забезпечення глобальної безпеки. У площині трансдисциплінарного синтезу наукових парадигм сучасний світ вступив у фазу полікризовості (polycrisis), коли різноманітні кризи не існують ізольовано, а взаємодіють, взаємопосилюються, утворюють складні ланцюги причинно-наслідкових залежностей і породжують нові форми системної нестабільності. За таких обставин традиційні управлінські моделі, зорієнтовані переважно на прогнозування, контроль, мінімізацію ризиків, збереження рівноваги та відновлення попереднього стану систем, виявляють обмеженість щодо реагування на непередбачувані виклики XXI століття [1].

У просторі безперервної еволюції та креативної самоорганізації принципово нової актуальності набуває концепція антикрихкості (antifragility), запропонована Нассімом Ніколасом Талебом, яка виходить за межі традиційного розуміння стійкості (resilience), адаптивності (adaptability) та життєздатності (robustness). Якщо стійкість характеризує здатність системи витримувати зовнішні потрясіння, а адаптивність - пристосовуватися до мінливих умов, то антикрихкість передбачає здатність системи отримувати користь від невизначеності, мінливості, помірних стресових впливів і потрясінь, перетворюючи їх на джерело

навчання, оновлення, інновацій та якісного розвитку. Отже, йдеться не лише про збереження функціональності глобальних систем, а про формування їхньої здатності ставати сильнішими, інтелектуально розвиненішими та організаційно досконалішими під впливом викликів. У новій парадигмі невизначеність розглядається не виключно як загроза, а як простір можливостей; криза - не тільки як деструктивний чинник, а і як каталізатор структурних перетворень; помилка - не лише як негативний результат, а як джерело організаційного навчання та інноваційного пошуку [2]. Особливого значення антикрихкість набуває в контексті цифрової трансформації глобального світу, становлення економіки 5.0, суспільства 5.0, поширення штучного інтелекту, великих даних, інтелектуальних платформ, алгоритмічного управління та кіберфізичних систем. Тому антикрихкість цифрової цивілізації має ґрунтуватися не тільки на технологічній ефективності, а й на принципах цифрового гуманізму, людиноцентризму, етичної відповідальності, прозорості, довіри та захисту людської гідності [3].

Крізь призму конструктивного потенціалу нестабільності антикрихкість необхідно розглядати в нерозривному зв'язку з концепцією сталого цивілізаційного розвитку. Сталий розвиток XXI століття вже не може обмежуватися лише забезпеченням економічного зростання, екологічної рівноваги та соціальної стабільності. Важливо перейти від простого відтворення довоєнних структур до створення якісно нових, більш гнучких, диверсифікованих, інноваційних і здатних до саморозвитку систем [4].

З позицій постнекласичного переосмислення світового порядку актуальність дослідження визначається необхідністю формування цілісної філософсько-методологічної концепції антикрихкості глобального світу, яка інтегрує положення філософії складності, синергетики, нелінійної динаміки, стратегічного менеджменту, теорії ризиків, цифрового гуманізму та сталого розвитку. Такий підхід дає змогу обґрунтувати перехід від парадигми виживання, захисту й адаптації до парадигми випереджального оновлення, інноваційного саморозвитку та цивілізаційної трансформації.

Центральна наукова ідея дослідження полягає в обґрунтуванні антикрихкості як нової філософсько-методологічної основи страте-

гічного управління глобальними системами, за якої невизначеність, турбулентність, кризові явища та зовнішні потрясіння за наявності належних інституційних, соціальних, технологічних і ціннісних механізмів можуть перетворюватися на чинники інноваційного оновлення, посилення людського потенціалу та сталого цивілізаційного розвитку. На хвилі глобальних зрушень і цивілізаційних перетворень глобальна турбулентність як складний соціальний та економічний феномен демонструє багатовимірний характер і потребує комплексної відповіді на рівні держави, економіки, суспільства, організацій та міжнародних інституцій. Антикрихкість пропонує перехід від логіки захисту наявних структур до логіки їхнього якісного оновлення. На основі переосмислення онтологічних засад людського співіснування сучасні глобальні трансформації актуалізують потребу в переході до антикрихкої моделі, яка передбачає не лише збереження функціональності, а й здатність системи вдосконалюватися під впливом зовнішніх викликів [5].

Таблиця 1

Трансформація управлінських парадигм у контексті концепції антикрихкості глобального світу

Критерії порівняння	**Традиційне управління**	**Управління на засадах стійкості**	**Адаптивне управління**	**Антикрихке стратегічне управління**
1	2	3	4	5
Основна мета	Збереження стабільності	Витримування потрясінь	Пристосування до змін	Посилення та розвиток завдяки змінам
Ставлення до ризику	Мінімізація	Контроль і пом'якшення	Управління та реагування	Усвідомлене використання можливостей за обмеження руйнівних ризиків
Ставлення до криз	Загроза системі	Випробування стійкості	Виклик, що потребує адаптації	Потенційне джерело оновлення та інновацій
Управлінське мислення	Лінійне, детерміноване	Системне, захисне	Гнучке, ситуаційне	Нелінійне, синергетичне, експериментальне
Організаційна структура	Ієрархічна	Стабільна з резервними механізмами	Мережева та гнучка	Децентралізована, диверсифікована, модульна

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Прийняття рішень	Централізо-ване	На основі оцінювання загроз	Ситуаційне	Ітеративне, експериментальне, з урахуванням зворотного зв'язку
Інновації	Планове вдос-коналення	Інструмент відновлення	Засіб адаптації	Джерело структурного оновлення
Ставлення до помилок	Уникнення	Аналіз наслідків	Навчання	Організаційне навчання та коригування моделей
Часовий горизонт	Коротко- та середньо-строковий	Середньо- та довгостроковий	Динамічний	Довгострокове стра-тегічне передбачення та постійне оновлення
Очікуваний результат	Передбачу-ваність	Збереження функціональності	Відновлення та присто-сування	Розвиток нових можливостей і посилення системи

Джерело: авторська концептуалізація на основі теорій стійкості, адаптивності та антикрихкості.

Трансформація управлінських парадигм відображає перехід від контролю та збереження рівноваги до формування здатності системи навчатися, трансформуватися та використовувати невизначеність як ресурс розвитку. У горизонті нової інтелектуальної парадигми розвитку важливо підкреслити, що антикрихкість не заперечує стійкість та адаптивність, а інтегрує їх як необхідні передумови складнішої моделі розвитку. Особливе значення мають синергетика, філософія складності, системний підхід, постнекласична наукова раціональність, аксіологія, цифровий гуманізм і концепція сталого розвитку [6].

Таблиця 2

Філософсько-методологічні підходи до концептуалізації антикрихкості глобального світу

Філософсько-методологіч-ний підхід	**Основні концептуальні положення**	**Застосування до дослідження антикрихкості**	**Очікуваний науковий результат**
1	2	3	4
Системний	Цілісність, взаємоза-лежність, структурна організація систем	Аналіз глобального світу як багаторівневої системи	Формування цілісної моделі антикрихкого розвитку

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Синерге-тичний	Самоорганізація, нелінійність, відкритість, біфуркації	Дослідження механізмів виникнення нових структур у кризових умовах	Визначення закономірностей самоорганізації та оновлення
Філософія складності	Багатовимірність, невизначеність, емерджентність	Осмислення полікризовості та взаємодії глобальних процесів	Розроблення мето-дології управління складними системами
Постнекла-сичний	Людиновимірність, рефлексивність, відповідальність	Урахування цінностей, інтересів і наслідків управлінських рішень	Людиноцентрична модель стратегічного управління
Аксіологічний	Гідність, справедливість, довіра, солідарність	Формування ціннісного фундаменту антикрихкого суспільства	Інтеграція етичних принципів у глобальне управління
Футурологіч-ний і форсайтний	Сценарне мислення, передбачення, альтер-нативні майбутні	Розроблення стратегій дій за умов невизначеності	Посилення випереджального управління
Інституційний	Правила, норми, довіра, інституційна спроможність	Аналіз здатності державних і міжна-родних інституцій до оновлення	Формування антикрихких інституцій
Цифровий гуманізм	Людиноцентризм, етичність технологій, відповідальність ШІ	Дослідження взаємодії людини, штучного інтелекту та суспільства	Розвиток людиноцентричної цифрової антикрихкості
Еволюційний	Саморозвиток, варіативність, відбір, інноваційність	Аналіз механізмів еволюційного оновлення глобальних систем	Обґрунтування механізмів довгострокового розвитку
Екосистемний	Взаємозалежність соціальних, економічних та природних систем	Інтеграція екологічних і соціально-економічних чинників	Формування екологічно відповідальної моделі розвитку

Джерело: авторська систематизація.

Поєднання зазначених підходів дає змогу розглядати антикрихкість не як окрему управлінську технологію, а як цілісну філософсько-мето-дологічну парадигму, що інтегрує системність, нелінійність, самоорга-нізацію, відповідальність, інноваційність та людиноцентризм. З огля-ду на трансформаційну природу глобальних викликів антикрихкість має багаторівневу структуру, оскільки її формування передбачає взаємодію

міжнародного, державного, регіонального, організаційного та індивідуального рівнів. Кожен із них виконує специфічні функції, але водночас є складником єдиної архітектури глобального розвитку [7].

Таблиця 3

Багаторівнева архітектура антикрихкості глобального світу та механізми її реалізації

Рівень антикрихкості	**Основні суб'єкти**	**Ключові механізми**	**Стратегічні орієнтири**	**Очікувані результати**
1	2	3	4	5
Глобальний	ООН, міжнародні організації, транснаціональні об'єднання	Міжнародна координація, диверсифікація, глобальне партнерство	Глобальна безпека та сталий розвиток	Зміцнення міжнародної співпраці
Національний	Держава, уряд, органи публічної влади	Стратегічне планування, інституційна модернізація, управління ризиками	Антикрихка держава та державна спроможність	Посилення інституційної стійкості й адаптивності
Регіональний	Регіони, територіальні громади, місцеве самоврядування	Децентралізація, локальна самоорганізація, міжмуніципальне партнерство	Регіональна самодостатність і соціальна згуртованість	Здатність громад до саморозвитку
Економічний	Бізнес, підприємства, фінансові інституції	Диверсифікація, інновації, підприємницьке експериментування	Економіка 5.0 та відповідальне підприємництво	Підвищення конкурентоспроможності
Організаційний	Університети, установи, організації	Організаційне навчання, управлінські інновації, децентралізація	Антикрихкі організації	Інституційне оновлення
Освітньо-науковий	Університети, дослідники, освітні спільноти	Міждисциплінарність, дослідження, академічна мобільність	Освіта і наука 5.0	Формування компетентностей майбутнього
Соціальний	Громадянське суспільство, соціальні спільноти	Солідарність, взаємодопомога, інклюзія	Соціальна антикрихкість	Зміцнення суспільної довіри

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
Індивідуальний	Особистість, професіонал, громадянин	Саморозвиток, рефлексія, навчання впродовж життя	Антикрихка особистість	Розвиток суб'єктності та життєздатності

Джерело: авторська розробка.

Багаторівнева архітектура демонструє, що антикрихкість глобального світу формується не лише на рівні державної політики або міжнародних інституцій. Вона потребує синхронізації управлінських механізмів на всіх рівнях суспільної організації. Їх інтеграція дає змогу розширити традиційне розуміння сталості: від збереження наявного стану до формування здатності глобальних систем оновлюватися, розвиватися та посилювати власний потенціал [8].

Таблиця 4

Взаємозв'язок антикрихкості та основних вимірів сталого цивілізаційного розвитку

Вимір сталого розвитку	**Проблемне поле**	**Антикрихкий механізм**	**Цивілізаційний ефект**
1	2	3	4
Економічний	Нестабільність ринків і ресурсна залежність	Диверсифікація, інноваційне підприємництво, економічна автономія	Формування конкурентоспроможної економіки
Соціальний	Нерівність, виключення, соціальна фрагментація	Інклюзія, солідарність, соціальна інноваційність	Зміцнення соціальної згуртованості
Екологічний	Кліматичні ризики та виснаження ресурсів	Циркулярна економіка, відновлювальні технології	Екологічна збалансованість
Інституційний	Криза довіри та управлінська інертність	Прозорість, підзвітність, інституційне навчання	Посилення якості управління
Технологічний	Цифрові загрози та технологічна залежність	Відповідальний ШІ, кібербезпека, технологічна диверсифікація	Технологічний суверенітет і цифрова безпека

Продовження табл. 4

1	2	3	4
Гуманітарний	Втрата людського потенціалу	Освіта, реабілітація, відновлення людського капіталу	Людиноцентричне суспільство
Культурний	Руйнування ідентичності та ціннісна фрагментація	Міжкультурний діалог, збереження спадщини, культурна взаємодія	Ціннісна цілісність цивілізації
Міжпоколінний	Ризики для майбутніх поколінь	Довгострокове планування та відповідальність	Міжпоколінна справедливість

Джерело: авторська систематизація.

У площині постмодерної рефлексії глобальної реальності антикрихкість розширює концептуальні межі сталого розвитку, доповнюючи його принципами нелінійного оновлення, диверсифікації, навчання, інноваційності та випереджального управління. Для її розкриття необхідно визначити ключові суперечності, які обґрунтовують потребу в новій філософсько-методологічній парадигмі [9].

Таблиця 5

Основні суперечності глобального розвитку та концептуальні напрями їх подолання на засадах антикрихкості

Суспільна суперечність	**Прояв проблеми**	**Концептуальний напрям подолання**
1	2	3
Стабільність - невизначеність	Прагнення до незмінності в умовах постійних трансформацій	Розвиток антикрихких систем
Стабільність - невизначеність	Прагнення до незмінності в умовах постійних трансформацій	Стратегія сталого цивілізаційного розвитку
Централізація - самоорганізація	Надмірна концентрація управлінських повноважень	Децентралізація та мережева взаємодія
Контроль - інноваційність	Обмеження експериментування надмірними регламентами	Формування культури контрольованого експерименту
Технологічність - гуманізм	Переважання технологічної ефективності над людськими цінностями	Цифровий гуманізм і людиноцентризм
Глобалізація - автономія	Залежність від зовнішніх ресурсів і глобальних ланцюгів	Стратегічна автономія та диверсифікація

Продовження табл. 5

1	2	3
Економічне зростання - екологічна відповідальність	Конфлікт короткострокових прибутків і довгострокових екологічних інтересів	Сталий та циркулярний розвиток
Відновлення - трансформація	Відтворення застарілих моделей після криз	Випереджальна модернізація
Індивідуалізм - солідарність	Ослаблення суспільних зв'язків	Розвиток соціального капіталу та довіри
Прогнозування - непередбачуваність	Обмежені можливості лінійного прогнозування	Сценарне та форсайтне управління

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, у парадигмальному вимірі глобальних метаморфоз антикрихкість глобального світу постає не просто як нова характеристика складних систем, а як принципово інша філософія їхнього існування та розвитку. Вона змінює саме розуміння прогресу: від прагнення уникнути будь-яких потрясінь до формування здатності використовувати виклики для якісного оновлення; від управління стабільністю до управління можливостями; від пасивної адаптації до активного конструювання майбутнього. Головний висновок антикрихкість є перспективною концептуальною основою переходу від парадигми виживання, стабілізації та відновлення до парадигми випереджального розвитку, інноваційного самовдосконалення та сталого цивілізаційного оновлення [10].

Висновки. В умовах турбулентності» антикрихкість доцільно розглядати не лише як здатність держави протистояти кризам, а як стратегічну спроможність України використовувати виклики, невизначеність, ризики та потрясіння для інституційного оновлення, технологічного прориву, суспільної консолідації та прискорення сталого розвитку. Практична реалізація парадигми антикрихкості в Україні передбачає концептуальну переорієнтацію державної політики від традиційної логіки забезпечення стабільності до формування адаптивної, інноваційної та прогностичної системи національного розвитку. У контексті фундаментальної реконфігурації глобального мислення стратегічним імперативом стає не лише збереження функціональної спроможності держави в умовах турбулент-

ності, а й трансформація кризових викликів у чинники інституційного оновлення, технологічної модернізації, економічного зростання та зміцнення людського капіталу.

References:

1. Azhazha, M. A., Voronkova, V. H., Nikitenko, V. O., & Venher, O. M. (2026). Tsyfrova transformatsiia publichnoho upravlinnia yak paradyhma povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Digital transformation of public administration as a paradigm of Ukraine's post-war recovery]. Science and Education: Paths to Progress: Proceedings of the 1st International Scientific and Professional Conference (pp. 285–298). GS Publishing Services. https://doi.org/10.51587/9798-9917-51988-2026-26-285-2976
2. Cherep, A., Simanaviciene, J., Voronkova, V., & Cherep, A. (2026). Stratehiia tsyfrovoi transformatsii krain YeS yak holovna rushiina syla sotsialno-ekonomichnoho prohresu ta instytutsiinoi modernizatsii [The strategy of digital transformation of the EU countries as the main driving force of socio-economic progress and institutional modernization]. University Science, 1(3), 103–107. https://doi.org/10.51587/3068-3580/US-2026-07-3-103-107
3. Cherep, A. V., Voronkova, V. H., & Cherep, O. H. (2026a). Synerhetychna analityka shtuchnoho intelektu ta Big Data dlia vyiavlennia ryzykiv u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Synergetic analytics of artificial intelligence and Big Data for identifying risks in the state economic security system]. Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka, (2[23]). https://doi.org/10.32782/dees.23-3
4. Cherep, A. V., Voronkova, V. H., & Cherep, O. H. (2026b). Smart-rehion yak innovatsiina osnova formuvannia stratehii staloho rozvytku rehioniv Ukrainy u tsyfrovu epokhu [Smart region as an innovative basis for developing sustainable development strategies for Ukrainian regions in the digital era]. Innovative Potential of Modern Science: Global Challenges and Solutions: Proceedings of the 4th International Scientific and Professional Conference (pp. 99–111). GS Publishing Services. https://doi.org/10.51587/9798-9935-42850-2026-33
5. Cherep, A. V., Voronkova, V. H., & Cherep, O. H. (2026c). Synerhiia 5G ta shtuchnoho intelektu yak draiver rozvytku smart-ekonomiky novoho pokolinnia [The synergy of 5G and artificial intelligence as a driver of the development of a new-generation smart economy]. Science and Practice: Synergy of Innovations in Multidisciplinary Dimensions: Proceedings of the 2nd International Scientific and Professional Conference (pp. 81–90). GS Publishing Services. https://doi.org/10.51587/9798-9935-42805-2026-28
6. Voronkova, V. H., & Litke, N. (2026). Synerhiia enerhetychnoi, ekonomichnoi, prodovolchoi ta humanitarnoi bezpeky v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Synergy of energy, economic, food, and human security in the context of war and post-war recovery in Ukraine]. Humanities Studies: Collection of Scientific Papers, 27(104), 221–233. https://doi.org/10.26661/hst-2026-27-104-21

7. Voronkova, V. H., Nikitenko, V. O., & Azhazha, M. A. (2026). Filosofiia stiikosti ta antykrykhkosti suspilstva v umovakh turbulentnosti (na osnovi prats Nassima Taleba) [Philosophy of societal resilience and antifragility under conditions of turbulence (based on the works of Nassim Taleb)]. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Internet Conference (pp. 85–87). FOP Marenichenko V. V. http://www.wayscience.com/konferentsiya-7-5-6-lyutogo-2026/
8. Voronkova, V. H., Nikitenko, V. O., & Kyvliuk, O. P. (2026). Transdystsyplinarni metodolohichni zasady synerhii ShI ta tsyfrovoho humanizmu: postmodernistska rekonfihuratsiia roli tekhnolohii u rozvytku suspilstva [Transdisciplinary methodological foundations of the synergy between AI and digital humanism: A postmodern reconfiguration of the role of technology in societal development]. Osvitnii dyskurs: Zbirnyk naukovykh prats, 60(7–8), 26–35. https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.60(7-8)-3
9. Voronkova, V. H., Nikitenko, V. O., Kyvliuk, O. P., Krupa, A. H., & Sliusar, M. Yu. (2026). Teoretyko-metodolohichni zasady synerhii shtuchnoho intelektu ta tsyfrovoho humanizmu ta yikh vplyv na dosiahnennia humanitarnoi bezpeky [Theoretical and methodological foundations of the synergy between artificial intelligence and digital humanism and their impact on achieving humanitarian security]. In V. Shpak (Ed.), Science and Education: Innovations and Prospects (pp. 152–166). GS Publishing Services. https://doi.org/10.51587/9798-9917-51995-2026-027-152-166
10. Voronkova, V. H., Shylo, H. M., & Nikitenko, V. O. (2026). Model adaptyvnoi, samoorhanizovanoi ta etychno zbalansovanoi systemy humanitarnoi bezpeky [A model of an adaptive, self-organizing, and ethically balanced humanitarian security system]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii, (58), 62–69. https://doi.org/10.32782/apfs.v058.1.2026.11

SECTION 16.
LEGAL PARADIGM IN THE FACE OF GLOBAL CHANGE: RIGHTS PROTECTION, CYBER LAW & SECURITY

Mariia LEVCHUK,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor Department of Theory and History of Law and
State Educational and Scientific Institute of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7372-7134
Kyiv, Ukraine

PROTECTION OF PRISONERS OF WAR AGAINST PUBLIC CURIOSITY: A HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE 1929 AND 1949 GENEVA CONVENTIONS

Abstract. *The paper examines the emergence of protection against public curiosity in the 1929 Geneva Convention and its preservation in the Third Geneva Convention of 1949. The trial of Kurt Maelzer illustrates the application of this guarantee, while the 2020 ICRC Commentary clarifies its relevance to digital media.*

Keywords: *prisoners of war; public curiosity; humane treatment; human dignity; Geneva Conventions.*

ЛЕВЧУК Марія В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії права та держави,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7372-7134
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ВІД ПУБЛІЧНОЇ ЦІКАВОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ 1929 ТА 1949 РОКІВ

Анотація. *Досліджено нормативне становлення захисту військовополонених від публічної цікавості від Гаазьких положень до Женевських конвенцій 1929 та 1949 років. Розглянуто справу Курта Мельцера і сучасне тлумачення статті 13 III Женевської конвенції в умовах цифрового поширення інформації.*

Ключові слова: *військовополонені; публічна цікавість; гуманне поводження; людська гідність; Женевські конвенції.*

Поширення фотографій, відеозаписів та персональних відомостей військовополонених актуалізує проблему захисту їхньої честі, людської гідності та безпеки. Перебуваючи під владою супротивної держави, військовополонений істотно обмежений у можливості контролювати власне публічне представлення. Метою дослідження є з'ясування історичних передумов виникнення спеціальної заборони публічної цікавості, її нормативного розвитку та сучасного змісту.

Історичні практики публічного демонстрування захопленого противника особливо виразно простежуються в давньоримських тріумфах, під час яких полонених правителів і воєначальників проводили перед натовпом як символ перемоги. Однак ці практики не можна ототожнювати із сучасним статусом військовополоненого. У XIX столітті Брюссельська декларація 1874 року й Оксфордський посібник 1880 року відобразили розвиток ідей гуманного поводження з полоненими. Наступним етапом стала договірна кодифікація відповідних вимог у Гаазьких положеннях 1899 і 1907 років.

Стаття 4 Гаазького положення 1907 року визначала, що військовополонені перебувають під владою ворожого уряду, а не осіб чи частин, які їх захопили, та мають користуватися гуманним поводженням. Відповідальність за дотримання цієї вимоги покладалася на державу. Водночас окремої заборони піддавати полонених публічній цікавості положення не містило (Convention (IV) respecting the laws and customs of war on lnd, 1907, art. 4).

Вирішальний нормативний крок було зроблено після Першої світової війни. Стаття 2 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1929 року прямо передбачила захист від актів насильства, образ і публічної цікавості (Convention relative to the treatment of prisoners of war,

1929, art. 2). Відтак небажана публічна демонстрація полоненого стала предметом спеціальної договірної заборони незалежно від наявності фізичного насильства. Такий підхід конкретизував загальну вимогу гуманності, поширивши охорону на честь, гідність і безпеку особи.

Практичне значення цієї гарантії ілюструє справа німецького генерал-лейтенанта Курта Мельцера. За наказом фельдмаршала Альберта Кессельрінга 2 лютого 1944 року він організував у Римі ходу 200 американських військовополонених під озброєною охороною від Колізею вулицями міста. Процесію, побудовану за зразком давньоримського тріумфу, фотографували та знімали на кіноплівку; зображення полонених опублікували в пресі. У вересні 1946 року американська військова комісія у Флоренції визнала Мельцера винним у порушеннях правил поводження з військовополоненими, зокрема у підданні їх насильству, образам і публічній цікавості (United Nations War Crimes Commission, 1949, p. 53). Ця справа демонструє судове застосування відповідної гарантії ще до ухвалення Конвенції 1949 року.

Частина друга статті 13 III Женевської конвенції 1949 року зберегла заборону образ і публічної цікавості та прямо доповнила перелік загроз залякуванням. У взаємозв'язку зі статтями 12 і 14 ця норма передбачає відповідальність держави, яка утримує військовополонених, і повагу до їхньої особи та честі (Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war, 1949, arts. 12–14). Обов'язок захисту охоплює утримання держави від неправомірного оприлюднення матеріалів і належні заходи щодо запобігання посяганням інших осіб.

Розвиток цифрових комунікацій змінив масштаби публічності: матеріали, що ідентифікують військовополоненого, можуть миттєво поширюватися, копіюватися та зберігатися після його звільнення. Формальна згода на інтерв'ю чи відеозйомку не усуває ризиків, зумовлених залежним становищем полоненого. Коментар МКЧХ 2020 року виходить із загального правила непоширення матеріалів, які дозволяють ідентифікувати військовополонених; можливі винятки пов'язуються з вагомим суспільним або життєво важливим інтересом самого полоненого за умови поваги до його гідності (International Committee of the Red Cross, 2020, paras. 1627–1628).

Отже, становлення гарантії охоплює три послідовні етапи: загальний обов'язок гуманного поводження в Гаазькому праві; пряму спеціальну за-

борону публічної цікавості в Конвенції 1929 року; збереження цієї заборони в розвиненішій системі захисту Конвенції 1949 року. Історико-правова наступність засвідчує сталість мети – охорони честі, гідності й безпеки військовополоненого – за істотної зміни засобів і масштабів поширення інформації.

References:

1. Arman, J., Henckaerts, J.-M., Hiemstra, H., & Krotiuk, K. (2021). The updated ICRC Commentary on the Third Geneva Convention: A new tool to protect prisoners of war in the twenty-first century. International Review of the Red Cross, 102(913), 389–416. https://doi.org/10.1017/S1816383121000035
2. *Convention (IV) respecting the laws and customs of war on land and its annex: Regulations concerning the laws and customs of war on land*. (1907, October 18). https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907
3. *Convention relative to the treatment of prisoners of war*. (1929, July 27). https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929
4. *Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war (Third Geneva Convention)*. (1949, August 12). https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949
5. International Committee of the Red Cross. (2020). *Commentary on the Third Geneva Convention: Convention (III) relative to the treatment of prisoners of war*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108979320
6. United Nations War Crimes Commission. (1949). Trial of Lieutenant General Kurt Maelzer. In *Law reports of trials of war criminals* (Vol. 11, pp. 53–55). His Majesty's Stationery Office. https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/Law-Reports_Vol-11/Law-Reports_Vol-11.pdf

УДК 343.7:349.4:631.1

Tetiana DUIUNOVA,
Doctor of Economics, PhD in Law, Professor,
Head of the Department of Law and European Integration,
State Biotechnology University,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7217-4363,
Kharkiv, Ukraine

CRIMINAL LAW QUALIFICATION OF RAIDER ATTACKS ON THE LAND AND PROPERTY OF AGRICULTURAL PRODUCERS: PROBLEMS OF DELIMITING ADJACENT OFFENCES

Abstract. *The article examines the criminal law qualification of raider attacks on agricultural land and the property of agricultural producers in Ukraine. The Criminal Code contains no single offence of «raiding»: such conduct is covered by a set of provisions (Articles 190, 191, 197-1, 205-1, 206, 206-2, 355, 358 and 366). The study proposes an algorithm for delimiting adjacent offences and criteria for distinguishing raiding from a civil-law or corporate dispute and from an administrative offence (Article 53-1 of the Code of Administrative Offences), analyses the Supreme Court's approach to special confiscation of the harvest, and formulates proposals for improving Articles 197-1 and 206-2.*

Keywords: *raiding; qualification of offences; unauthorised occupation of a land plot; unlawful seizure of enterprise property; agribusiness; special confiscation.*

ДУЮНОВА Тетяна Василівна,
доктор економічних наук, проф.,
завідувачка кафедри права та європейської інтеграції,
Державний біотехнологічний університет,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7217-4363,
м. Харків, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ РЕЙДЕРСЬКИХ ПОСЯГАНЬ НА ЗЕМЛІ ТА МАЙНО АГРОВИРОБНИКІВ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. *У статті досліджено кримінально-правову кваліфікацію рейдерських посягань на землі та майно агровиробників. Показано, що Кримінальний кодекс України не містить єдиного складу «рейдерства», а відповідні діяння охоплюються сукупністю норм (ст. 190, 191, 197-1, 205-1, 206, 206-2, 355, 358, 366). Запропоновано алгоритм розмежування суміжних складів і критерії відмежування рейдерства від цивільно-правового, корпоративного спору та адміністративного правопорушення (ст. 53-1 КУпАП). Проаналізовано підхід Верховного Суду до спеціальної конфіскації врожаю та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення ст. 197-1 і 206-2 КК України.*

Ключові слова: *рейдерство; кваліфікація; самовільне зайняття земельної ділянки; протиправне заволодіння майном підприємства; агробізнес; спеціальна конфіскація.*

Вступ. Земля сільськогосподарського призначення є не лише об'єктом права власності, а й головним засобом виробництва в аграрному секторі, а отже, базою продовольчої безпеки держави. Зростання вартості прав на землю посилило інтерес до їх протиправного перерозподілу, а воєнний стан збільшив латентність таких діянь. Предметом рейдерства в агропромисловому комплексі є не стільки підприємство як майновий комплекс, скільки земельні ділянки, права оренди, посіви, врожай і техніка, а способи вчинення поєднують фізичне захоплення, маніпуляції з державними реєстрами та цивільно-правові «обгортки».

Аналіз останніх досліджень. Правові засоби протидії рейдерству в агропромисловому комплексі розглянуто І. С. Яковець [12]; проблеми конструкції ст. 205-1, 206, 206-2 КК України – С. Крушинським і В. Захарчуком [4]; корпоративне рейдерство – Б. Дереванком зі співавторами [1]; ознаки складу ст. 206-2 – Н. М. Грищенко [2]. Водночас бракує цілісного алгоритму розмежування суміжних складів саме щодо аграрних активів, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – запропонувати критерії кваліфікації рейдерських посягань на землі та майно агровиробників, розмежування суміжних складів і відмежування їх від цивільно-правових, корпоративних та адміністративних правопорушень, а також пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Використано формально-юридичний, системно-структурний методи та аналіз судової практики.

1. Рейдерство в кримінальному законі

Поняття «рейдерство» не має законодавчого визначення і в КК України не використовується. У доктрині його розуміють як протиправне встановлення контролю над майном чи діяльністю суб'єкта господарювання шляхом обману, підроблення документів чи примусу. Законодавець обрав модель «розпорошеного» регулювання: ст. 205-1 (підроблення документів для державної реєстрації), ст. 206 (протидія законній господарській діяль-

ності) і ст. 206-2 (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації) введено або суттєво змінено у 2013 р. [4].

Конструкція ст. 206-2 звужує сферу її застосування: предметом є майно підприємства, зокрема частки, акції, паї, а обов'язковою ознакою об'єктивної сторони – вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства [2; 4]. Для аграрного сектору принциповим є й те, що земельна ділянка, як правило, не є «майном підприємства»: більшість ділянок належить фізичним особам, а агропідприємство є лише орендарем, майном якого виступають права оренди, посіви, врожай, техніка та корпоративні права учасників. Тому захоплення поля, що обробляється за договором оренди, посягає і на право власності орендодавця, і на право користування орендаря, що потребує диференційованого підходу до визначення потерпілого й норми.

2. Типові способи вчинення та їх кваліфікація

Силове захоплення посівів, врожаю та майна. Перешкоджання господарській діяльності без заволодіння майном кваліфікується за ст. 206 КК України; насильство чи погроза з метою примусити до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – за ст. 355. Вилучення врожаю додатково кваліфікується за нормами про власність (ст. 185, 186, 189 або 194), а використання ділянки – за ст. 197-1.

«Документарне» набуття прав на землю через державні реєстри. За підробленими документами (договори оренди, акти, рішення органів управління, довіреності) до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [10] вносяться відомості, що закріплюють право за іншою особою. Основною нормою, як правило, є ст. 190 КК України, яка охоплює й придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Підроблення документів кваліфікується додатково за ст. 358 (або ст. 366, якщо документ складає службова особа), оскільки охороняє інший об'єкт – порядок документообігу. За участі реєстратора чи нотаріуса вирішується питання про ст. 364, 365-2, 366, 368.

Зловживання договорами оренди («подвійна оренда», підроблення підписів власників паїв) здебільшого має цивільно-правову природу, тож кримінально-правове реагування обґрунтоване лише за наявності умис-

лу на заволодіння правом шляхом обману чи підроблення, який виник до або в момент вчинення правочину.

Корпоративні схеми спрямовані на зміну складу учасників чи керівника юридичної особи через внесення недостовірних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб. Подання підроблених документів для реєстрації охоплюється ст. 205-1; правочини щодо майна підприємства, що вчиняються внаслідок цього, – ст. 206-2; розпорядження майном керівником всупереч інтересам юридичної особи – ст. 191 або 364-1 [1].

3. Розмежування суміжних складів

Центральною проблемою є розмежування ст. 206-2 і ст. 190, 191 КК України. Якщо діяння повністю охоплюється ознаками ст. 206-2, застосовується спеціальна норма. Якщо ж бодай одна з її обов'язкових ознак відсутня, а ознаки ст. 190 чи 191 наявні, кваліфікація здійснюється за загальною нормою, адже аналогія в кримінальному праві недопустима. Санкції ст. 190 за кваліфікуючих ознак істотно суворіші за санкцію ч. 1 ст. 206-2, що на практиці орієнтує слідство саме на ст. 190.

Ст. 358 не поглинається ст. 206-2, адже охороняє порядок документообігу, а не господарську діяльність. Сукупність доцільно застосовувати тоді, коли підроблення має самостійне значення (документи використані й поза межами заволодіння майном підприємства) [4]. Зокрема, якщо підроблено документи третіх осіб (власників паїв), а не підприємства, ознаки ст. 206-2 відсутні, а дії кваліфікуються за ст. 190 у сукупності зі ст. 358.

Отже, блокування доступу до полів і вивезення врожаю без втручання в реєстри кваліфікується за ст. 206, 185 або 186; використання чужої ділянки без підроблення – за ст. 197-1 за наявності значної шкоди, інакше за ст. 53-1 КУпАП; реєстрація права за підробленими документами – за ст. 190 у сукупності зі ст. 358; правочин із підробленими документами підприємства – за ст. 206-2; спір про виконання договору оренди без підробок і обману кримінальної відповідальності не тягне [8].

4. Відмежування від адміністративних, цивільно-правових і корпоративних спорів

Ст. 197-1 КК України передбачає відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному

володільцю або власнику (ч. 1), а також за таке діяння, вчинене особою, раніше судимою за відповідне правопорушення, групою осіб або щодо особливо цінних земель та земель особливого режиму (ч. 2) [7]. Це матеріальний склад: він закінчується з настанням значної шкоди. Самовільним зайняттям є фактичне використання ділянки без рішення органу влади чи правочину [9]: обробіток, удобрення, посів, висаджування культур.

Межа між злочином і адміністративним проступком проходить за критерієм шкоди: за її відсутності настає відповідальність за ст. 53-1 КУпАП [6], а ділянки підлягають поверненню [8, ст. 211, 212]. Оцінюючи «значну шкоду», в аграрній сфері слід враховувати не лише вартість ділянки, а й недоотриманий дохід (орендну плату, вартість врожаю, витрати на відновлення землі). Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду постановою від 5 вересня 2023 р. у справі № 755/7551/18 виснував, що встановлення самого факту зайняття ділянки за відсутності доказів вчинення цих дій саме обвинуваченим унеможливлює кваліфікацію за ст. 197-1 [3]. Тож обвинувачення має довести особистий зв'язок особи із зайняттям – через експертизи, дані супутникового моніторингу та GPS-датчиків техніки, договори на збут врожаю [11].

Відмежування рейдерства від цивільного й корпоративного спору складніше, бо зовні схеми збігаються: є договори, реєстраційні дії та спір про право. Кримінально-правове втручання виправдане, коли умисел на незаконне набуття майна чи права виник до або під час вчинення правочину; коли використано обман, підроблені чи викрадені документи, зловживання службовим становищем, насильство або погрозу; коли відсутній добросовісний спір про право. Принцип ultima ratio вимагає, щоб кримінальне провадження не підміняло цивільний процес.

5. Арешт майна та спеціальна конфіскація врожаю

Аграрні активи швидкопсувні, тому арешт врожаю за ст. 170 КПК [11] із забороною реалізації може завдати власнику чи орендарю шкоди, більшої за шкоду від правопорушення. Доцільно ширше передавати арештоване майно в управління Національному агентству з питань виявлення, розшуку та управління активами або дозволяти збирання й ре-

алізацію врожаю із зарахуванням коштів на рахунок, що забезпечує майбутнє рішення суду.

Принципове значення має позиція Верховного Суду: урожай, вирощений унаслідок самовільного зайняття державної земельної ділянки, може бути конфіскований як майно, одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення, і така конфіскація не є повторним покаранням [5]. За природою цей захід відповідає спеціальній конфіскації (ст. 96-1, 96-2 КК України) [7]. Позиція усуває економічний стимул до самовільного обробітку, але порушує питання про захист добросовісних набувачів, наприклад покупців зерна, права яких мають враховуватися за ст. 96-2 КК.

6. Напрями вдосконалення законодавства та практики

Доцільно розширити предмет і способи ст. 206-2 КК: поряд із майном підприємства прямо передбачити майнові права (зокрема право оренди земельної ділянки), а до способів додати внесення завідомо недостовірних відомостей до державних реєстрів, усунувши термінологічні неузгодженості у ст. 205-1, 206, 206-2 і 358 [4]. Це зніме залежність кваліфікації від того, чи належать підроблені документи саме підприємству. Критерій «значної шкоди» у ст. 197-1 варто закріпити в примітці з урахуванням структури збитків аграрного виробника, а у процесуальній частині – передбачити механізм збереження й реалізації арештованого врожаю у виробничому циклі.

Висновки. Кримінальний кодекс України не містить єдиного складу рейдерства, тому відповідальність за посягання на землі та майно агровиробників настає за сукупністю норм, що охороняють власність, господарську діяльність, достовірність документів і реєстрів. Ст. 206-2 є спеціальною щодо ст. 190 і 191, проте її предмет і спосіб вузькі, тому значна частина діянь залишається в межах загальних складів. Межу між ст. 197-1 КК і ст. 53-1 КУпАП визначає значна шкода, а між кримінальним правопорушенням і цивільним чи корпоративним спором – умисел на незаконне набуття, спосіб вчинення та відсутність добросовісного спору про право. Позиція Верховного Суду про конфіскацію врожаю підвищує ефективність протидії, але потребує гарантій для добросовісних набувачів і механізму збереження врожаю.

References:

1. Derevyanko, B., Pashkov, V., Turkot, O., Zahrisheva, N., & Bisiuk, O. (2020). Addressing the issue of corporate raiding in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(1), 171–180.
2. Hryshchenko, N. M. (2017). Okremi obiektyvni oznaky protypravnoho zavolodinnia maynom pidpryiemstva, ustanovy, orhanizatsii [Certain objective elements of unlawful seizure of the property of an enterprise, institution or organization]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 3*(87), 238–244 [in Ukrainian].
3. Kasatsiinyi kryminalnyi sud u skladi Verkhovnoho Sudu. (2023, September 5). *Postanova u spravi № 755/7551/18* [Resolution in case No. 755/7551/18]. [in Ukrainian].
4. Krushynskyi, S., & Zakharchuk, V. (2022). Object of criminal offences related to raiding. *University Scientific Notes, 4*(88), 39–48.
5. Sud.ua. (n.d.). *Urozhai, vyroshchenyi na samovilno zainiatii diliantsi, ye dokhodom vid zlochynu i pidliahaie konfiskatsii – Verkhovnyi Sud* [The harvest grown on an unlawfully occupied plot is proceeds of crime and is subject to confiscation – Supreme Court]. https://sud.ua [in Ukrainian]
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (1984). *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offences]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR, (51), Art. 1122. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 [in Ukrainian]
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001a). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (25-26), Art. 131. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 [in Ukrainian]
8. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001b). *Zemelnyi kodeks Ukrainy* [Land Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (3-4), Art. 27. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 [in Ukrainian]
9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). *Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel* [On state control over the use and protection of land] (Law No. 963-IV). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (39), Art. 350. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15 [in Ukrainian]
10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2004). *Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen* [On state registration of real rights to immovable property and their encumbrances] (Law No. 1952-IV). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (51), Art. 553. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15 [in Ukrainian]
11. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine]. [in Ukrainian]
12. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (9-13), Art. 88. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 [in Ukrainian]

13. Yakovets, I. S. (2026). Kryminalni pravoporushennia u sferi zemelnykh vidnosyn: pravovi zasoby protydii reiderstvu na obiektakh ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini i sviti [Criminal offences in the sphere of land relations: Legal means of countering raiding at agro-industrial facilities in Ukraine and worldwide]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky, 2*(78), 163–174. [in Ukrainian]

УДК 343.7:349.4:341.2

Iryna YAKOVETS,
Doctor of Law, Senior Researcher,
Associate Professor at the Department of Law
and European Integration,
State Biotechnological University,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-1022-3115,
Kharkiv, Ukraine

FOREIGN EXPERIENCE IN COUNTERING RAIDING AND LAND GRABBING IN LAND RELATIONS AND AGRIBUSINESS: LESSONS FOR UKRAINE'S CRIMINAL LEGISLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. *The article compares the approaches of several states and international organisations to countering raiding and land grabbing in land relations and agribusiness, and assesses how this experience can be used in Ukraine's criminal legislation. Raiding, a domestic unlawful takeover of assets mostly through registers and corporate mechanisms, is distinguished from land grabbing, the large-scale acquisition of land rights in breach of the rights of local communities. Three models of legal response are identified: preventive-regulatory, transparency and monitoring, and criminal-law. The approaches of the EU, Poland, Kazakhstan and the United States are analysed. It is argued that approximation to the Common Agricultural Policy under negotiating chapter 11 generates new criminal-law risks associated with area-based payments. Proposals for improving the Criminal Code of Ukraine are formulated.*

Keywords: *raiding; land grabbing; foreign experience; criminal liability; land relations; agribusiness; European integration; confiscation.*

ЯКОВЕЦЬ Ірина Станіславівна,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри права та європейської інтеграції,
Державний біотехнологічний університет,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-1022-3115,
м. Харків, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ ТА *LAND GRABBING* У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН І АГРОБІЗНЕСУ: УРОКИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. *У статті порівняно підходи різних держав і міжнародних організацій до протидії рейдерству та land grabbing у сфері земельних відносин і агробізнесу та визначено можливість використання цього досвіду в кримінальному законодавстві України. Розмежовано рейдерство як внутрішньодержавне перехоплення контролю над активами, переважно через реєстри та корпоративні механізми, і land grabbing як великомасштабне набуття прав на землю з порушенням прав місцевих громад. Виокремлено три моделі правової реакції: превентивно-регуляторну, модель прозорості та моніторингу і кримінально-правову. Проаналізовано підходи ЄС, Польщі, Казахстану та США. Обґрунтовано, що наближення до Спільної аграрної політики за розділом 11 створює нові кримінально-правові ризики, пов'язані з виплатами за площею. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення КК України.*

Ключові слова*: рейдерство; land grabbing; зарубіжний досвід; кримінальна відповідальність; земельні відносини; агробізнес; євроінтеграція; конфіскація.*

Вступ. Земля сільськогосподарського призначення в сучасній економіці є не лише виробничим ресурсом, а й предметом інвестиційної конкуренції, елементом продовольчої безпеки та умовою доступу до державної підтримки. Україна, яка з 1 липня 2021 р. запровадила обіг таких земель [13] і просувається до вступу в ЄС, стикається з дво-

ма викликами: внутрішнім рейдерством – протиправним перехопленням контролю над ділянками, правами оренди та агропідприємствами, і загрозою *land grabbing* – великомасштабного набуття земель без належної прозорості чи з порушенням обмежень, встановлених законом. Ці явища мають різну природу, проте користуються схожими прогалинами в реєстрах, контролі за кінцевими бенефіціарами та кримінально-правовому реагуванні.

Аналіз останніх досліджень. Правові засоби протидії рейдерству в агропромисловому комплексі розглянуто в попередній статті авторки [14]; конструкцію ст. 205-1, 206, 206-2 КК України досліджено С. Крушинським і В. Захарчуком [7]; глобальний масштаб *land grabbing* оцінили М. К. Руллі, А. Савіорі та П. Д'Одорико [9]. Водночас бракує порівняльно-правових розвідок, які зіставляли б регуляторні, транспарентні й кримінально-правові моделі з позиції вимог права ЄС.

Мета статті – на основі порівняльного аналізу зарубіжного досвіду визначити моделі правової протидії рейдерству та *land grabbing* і обґрунтувати напрями вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Застосовано порівняльно-правовий, формально-юридичний і системний методи; використано акти ЄС, рішення Суду ЄС, законодавство Польщі, Казахстану та США.

1. **Land grabbing** і рейдерство: співвідношення понять

Land grabbing не є юридичним терміном із єдиним визначенням; основні орієнтири задають Добровільні настанови ФАО щодо відповідального управління землекористуванням 2012 р. [6]: вони необов'язкові, але закріплюють принципи прозорості операцій і недопущення шкоди місцевим громадам. Масштаб явища глобальний: за даними дослідження в «Працях Національної академії наук США», до масштабних угод залучено близько 47 млн га земель [9].

Для України цей термін слід вживати обережно: Закон № 552-IX обмежує коло набувачів і граничні площі, а отже, класична схема придбання земель іноземцями заборонена [13]. Ризик залишається у вигляді концентрації земель через афілійовані структури, обходу лімітів через підставних осіб і непрозорих орендних відносин, тож *land grabbing* є передусім

проблемою контролю за реальними вигодонабувачами, що зближує його з рейдерством: в обох випадках ключовими є розкриття структури контролю й достовірність реєстрів.

Рейдерство зазвичай є внутрішньодержавним явищем, а його способами – підроблення документів, втручання в реєстри, корпоративні схеми та силове захоплення. *Land grabbing* має форму великих, нерідко транскордонних угод і концесій без згоди громад. Відповідно, у першому випадку провідним інструментом є кримінальна відповідальність і захист реєстрів, а в другому – регуляторні обмеження, прозорість і моніторинг; кримінальне право підключається за наявності шахрайства, корупції чи насильства.

2. Моделі правової реакції у зарубіжних юрисдикціях

Превентивно-регуляторна модель (ЄС, Польща, Франція). ЄС не має єдиного режиму обігу сільськогосподарських земель: держави-члени встановлюють власний, обмежений нормами про вільний рух капіталу. Європейська Комісія у Тлумачному повідомленні 2017 р. узагальнила підхід Суду ЄС: національні обмеження допустимі, якщо переслідують легітимну мету, не є дискримінаційними та пропорційні [3]. У справі SEGRO та Horváth Суд визнав суперечною вільному руху капіталу угорську норму, що припиняла права узуфрукту на землю, набуті особами, які не були близькими родичами власника [2]. Для України це означає, що антирейдерські заходи не повинні вдаватися до масового позбавлення набутих прав. Польща після вступу до ЄС скористалася 12-річним перехідним періодом і обрала жорсткий контроль обороту: пріоритет індивідуальних фермерів і право переважної купівлі державного органу [10]; подібну функцію у Франції виконують товариства SAFER.

Модель прозорості та моніторингу (США). Закон 1978 р. (AFIDA) зобов'язує іноземних осіб повідомляти про придбання сільськогосподарських земель, не забороняючи самі операції [11]. Відповідальність за ненадання чи викривлення відомостей забезпечує дієвість режиму розкриття. Складні схеми переслідуються за загальними нормами про шахрайство та закон RICO; спеціального складу «рейдерства» федеральне право не містить.

Казахстан. Поправки до Земельного кодексу 2015–2016 рр. викликали масові протести й мораторій, а у 2021 р. іноземцям заборонено володіти й орендувати землі сільськогосподарського призначення. Критики вказували, що іноземні інвестори обходили обмеження через суборенду, коли ніхто не перевіряв кінцевого орендаря [8]. Отже, заборона без ідентифікації бенефіціарів і відповідальності за фіктивні структури залишається декларативною.

Українська модель за Законом № 552-IX поєднує обмежене коло набувачів, граничні площі (до 100 га для громадян і до 10 000 га для юридичних осіб) і заборону набуття земель іноземцями та юридичними особами з іноземними бенефіціарами [13]. Ключовим залишається кримінально-правове забезпечення цього режиму: фіктивне набуття через підставних осіб чи недостовірні відомості про кінцевого бенефіціара нівелюють обмеження, а ст. 205-1 КК [12] охоплює таку поведінку лише частково. Кожна модель має межі: регуляторна має відповідати критерію пропорційності; модель прозорості без санкцій і верифікації бенефіціарів легко обходиться; кримінально-правова реагує на документальні й корпоративні схеми та забезпечує конфіскацію, але стикається з латентністю, складністю доказування й ризиком криміналізації цивільних спорів.

3. Євроінтеграційний вимір: розділ 11 і стандарти ЄС

Скринінг розділу 11 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» завершено у вересні 2025 р.; розділ охоплює 46 цільових показників і впровадження 67 актів acquis, а в 2026 р. акцент зроблено на запуску Агентства-платника та Інтегрованої системи адміністрування й контролю (IACS) [1]. Спільна аграрна політика ґрунтується на виплатах за площею, тому достовірність відомостей про права на землю, межі ділянок і заявника стає умовою законного використання бюджетних коштів: рейдерське захоплення поля чи підроблення договору оренди загрожує не лише приватним інтересам, а й фінансовим інтересам ЄС.

Директива (ЄС) 2017/1371 зобов'язує криміналізувати шахрайство щодо видатків, включно з використанням неправдивих документів і заяв, і передбачає відповідальність юридичних осіб [5]. Директива 2014/42/ЄС

передбачає розширену конфіскацію, конфіскацію у третіх осіб і заходи щодо збереження арештованого майна [4]. Для України ці стандарти підтверджують підхід Верховного Суду щодо конфіскації врожаю як доходу від злочину, але вказують на потребу гарантій для добросовісних третіх осіб. Право ЄС не гармонізує відповідальність саме за рейдерство, тож прямого зобов'язання вводити спеціальний склад немає; важливіше забезпечити цілісність земельних реєстрів, ефективну конфіскацію й протидію корупції в реєстраційній системі. Після вступу дискримінація за ознакою громадянства під час придбання землі стане неприпустимою, а допустимі обмеження оцінюватимуться за критеріями Суду ЄС [3]. Водночас будь-які антирейдерські та конфіскаційні заходи мають відповідати ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини: втручання у право власності повинне ґрунтуватися на законі, мати легітимну мету та бути пропорційним.

4. Напрями вдосконалення кримінального законодавства України

Зарубіжні юрисдикції рідко створюють універсальний склад «рейдерства»: переважає поєднання регуляторних обмежень, прозорості та загальних складів проти власності, підроблення й корупції. Тому доцільніше вдосконалювати наявні спеціальні норми (ст. 205-1, 206, 206-2 КК) [7], усунувши термінологічні колізії та розширивши предмет ст. 206-2 на майнові права, зокрема право оренди землі. Проти універсального складу свідчать складність законодавчого визначення рейдерства (це скоріше соціально-економічний термін), ризик криміналізації корпоративних конфліктів і відсутність зарубіжних аналогів.

Слід також: 1) посилити відповідальність за фальсифікацію реєстраційних даних, запровадивши у ст. 205-1 і 358 КК кваліфікуючу ознаку щодо службової особи з доступом до реєстру; 2) кримінально-правово забезпечити режим Закону № 552-IX, адже фіктивне набуття земель через підставних осіб і умисне подання недостовірних відомостей про кінцевого бенефіціара мають бути самостійною підставою відповідальності, а не лише цивільно-правовою нікчемністю [8]; 3) оцінити достатність переліку правопорушень, за які до юридичних осіб застосовуються заходи кримінально-правового характеру, оскільки вигоду в рейдерських схемах отримують афілійовані компанії; 4) узгодити спеціальну конфіскацію

з Директивою 2014/42/ЄС, деталізувати захист добросовісних набувачів і закріпити механізм управління арештованою продукцією [4]; 5) підготувати захист коштів Спільної аграрної політики відповідно до Директиви 2017/1371 [5], забезпечивши обмін даними між платіжним агентством, кадастром і реєстром прав.

Висновки. Рейдерство та *land grabbing* є різними, але взаємопов'язаними явищами: перше має переважно внутрішньодержавний, реєстраційно-корпоративний характер, а друге – це масштабне, нерідко транскордонне набуття прав на землю з порушенням прав громад. У зарубіжних юрисдикціях склалися превентивно-регуляторна, транспарентна та кримінально-правова моделі; казахстанський досвід показує, що заборони без ідентифікації кінцевих бенефіціарів легко обходяться, а практика Суду ЄС задає межі допустимих обмежень обігу землі. Для України євроінтеграція за розділом 11 створює додаткові кримінально-правові виклики, пов'язані із захистом фінансових інтересів ЄС та цілісністю реєстрів і виплат за площею. Оптимальним шляхом є не запровадження універсального складу рейдерства, а узгодження наявних спеціальних норм, посилення відповідальності за фальсифікацію реєстраційних даних, кримінально-правове забезпечення обмежень Закону № 552-IX та гармонізація конфіскації й захисту аграрних коштів із директивами ЄС.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2026, May 11). *Ukraine outlines 2026 priorities in EU accession negotiations on agricultural chapters*. https://www.kmu.gov.ua
2. Court of Justice of the European Union. (2018, March 6). *SEGRO and Horváth* (Joined Cases C-52/16 and C-113/16). https://curia.europa.eu
3. European Commission. (2017). Commission interpretative communication on the acquisition of farmland and European Union law. *Official Journal of the European Union*, C 350, 5.
4. European Parliament & Council of the European Union. (2014). Directive 2014/42/EU on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. *Official Journal of the European Union*, L 127, 39–50
5. European Parliament & Council of the European Union. (2017). Directive (EU) 2017/1371 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. *Official Journal of the European Union*, L 198, 1–12.

6. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2012). *Voluntary guidelines on the responsible governance of tenure of land, fisheries and forests in the context of national food security.*
7. Krushynskyi, S., & Zakharchuk, V. (2022). Object of criminal offences related to raiding. *University Scientific Notes, 4*(88), 39–48.
8. Kumenov, A. (2021, April 21). *Kazakhstan: Land ban pleases activists but leaves farming with fewer options*. Eurasianet. https://eurasianet.org
9. Rulli, M. C., Saviori, A., & D'Odorico, P. (2013). Global land and water grabbing. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 110*(3), 892–897.
10. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2003). *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego* [Act on shaping the agricultural system] [in Polish].
11. U.S. Congress. (1978). *Agricultural Foreign Investment Disclosure Act of 1978*, 7 U.S.C. §§ 3501–3508.
12. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine] [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2020). *Pro oborot zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [On the turnover of agricultural land] [in Ukrainian].
14. Yakovets, I. S. (2026). Kryminalni pravoporushennia u sferi zemelnykh vidnosyn: pravovi zasoby protydii reiderstvu na obiektakh ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini i sviti [Criminal offences in the sphere of land relations: Legal means of countering raiding at agro-industrial facilities in Ukraine and worldwide]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky, 2*(78), 163–174 [in Ukrainian].

УДК 346.1:342.9:338.2

Iuliia OSTAPENKO,
Doctor of Law, Associate Professor
Department of Economic Law,
Yaroslav Mudryi National Law University,
ORCID iD: https://doi.org/0000-0001-5950-2927,
Kharkiv, Ukraine

PRESERVING THE FOUNDATIONS OF STATE ECONOMIC POLICY AS A BASIS FOR STRUCTURING ECONOMIC-LEGAL REGULATION FOLLOWING DECODIFICATION

***Keywords**: fundamentals of economic policy, national security of the state, economic-legal regulation, decodification.*

ОСТАПЕНКО Юлія Ігорівна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ORCID iD: https://doi.org/0000-0001-5950-2927
м. Харків, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК БАЗИСУ ПОБУДОВИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІСЛЯ ДЕКОДИФІКАЦІЇ

Ринок – це чудовий слуга, але поганий господар.
Свобода економіки без чітких правил і захисту
суспільного блага перетворюється на хаос.
Вільгельм Рьопке

Україна зараз опинилася в складній ситуації: повномасштабне вторгнення рф, знищення підприємств, руйнування інфраструктури, спад економіки. Попри важкі умови, продовжується реформування багатьох ключових сфер, у тому числі і правової системи. Як відомо, сучасний етап перетворень характеризується, зокрема, масштабними трансформаціями, йдеться про рекодифікацію цивільного законодавства й скасування Господарського кодексу України. До речі, останнє зумовило пожвавлення дискусії щодо виправданості й своєчасності такого кроку, що, на наш погляд, цілком виправдано і логічно.

Пояснимо висловлене. Передусім нагадаємо, що впродовж тривалого часу вітчизняний правопорядок функціонував в умовах дуалізму – дії двох кодексів, а саме Цивільного кодексу України й Господарського кодексу України. Однак на тлі прискорення й переведення на нові рейки процесу європейської інтеграції (поштовхом до цього стало підписання після Революції гідності основного стратегічного документа – Угоди про асоціацію) у 2014 році наша країна взяла на себе зобов'язання наблизити вітчизняне законодавство до стандартів Європейського Союзу й провести лібералізацію економічного середовища. Щоправда, кроки, до яких вдається Україна, хаотичні, інколи поспішні й не зовсім продумані. Як наслідок, не все сприймається на-

уковою спільнотою, практиками. Спробуємо (наскільки дозволить обсяг тез) розібратися, чому так.

Для того, щоб легше було зрозуміти, нагадаємо, що головна ідея реформаторів – оптимізувати організаційно-правові форми, відмовитися від архаїчних радянських титулів володіння майном (права господарського відання й оперативного управління), уніфікувати приватноправове регулювання підприємництва під егідою Цивільного кодексу України [1]. Однак усе це, на наш погляд, призведе до дерегуляції публічно-правової частини господарського права, а причина – хаотичний підхід самої законодавчої системи і, як наслідок, створення загрози національній безпеці держави. Як відомо, приписами скасованого Господарського кодексу України (далі – ГК України) не лише регламентувалися приватноправові зобов'язання між суб'єктами господарювання, а й систематизувалися основні напрями й форми державної економічної політики, встановлювалися засади захисту економічної конкуренції, антимонопольного регулювання, ціноутворення, інвестиційної та інноваційної діяльності. Крім того, у розділі II даного акта деталізувалися конституційні положення (йдеться про ст. 13, згідно з якою держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів, у тому числі права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; ст. 42, де закріплено, що кожен має право на ведення не забороненої законом підприємницької діяльності, а на державу покладається обов'язок забезпечувати захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускати зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції; ст. 17, згідно з якою одна з найважливіших функцій держави й справа всього Українського народу – забезпечення економічної безпеки [2]), а також визначаються мета й принципи господарювання, сутність державної економічної політики, форми її реалізації (державне замовлення, ліцензування, квотування, технічне регулювання, цінове регулювання, дотації та субсидії). Саме завдяки фіксації в Конституції України мети й принципів господарювання, сутності державної економічної політики, форм її реалізації весь комплекс господарських відносин не зводиться виключно до площини цивілістичної диспозитивності й формальної рівності суб'єктів. Наведене видається цілком логічним, бо цивільне право традицій-

но оперує презумпцією еквівалентності й рівності сторін, захищаючи приватний інтерес, а у сфері макроекономічного регулювання, функціонування ринків природних монополій, оборонно-промислового комплексу, використання надр і стратегічних об'єктів публічної власності (що перебуває у сфері впливу й регламентується господарським правом) приватний інтерес завжди підпорядковується або суттєво лімітується суспільним (публічним).Отже, положеннями ГК України унормовувалися важливі з точки зору розвитку економіки сфери. Вказане дає підстави підтримати тезу про те, що вилучення із законодавчої площини ГК України без належного системного збереження й закріплення основ публічно-економічного порядку загрожує виникненням правового вакууму, розбалансуванням системи державного регулювання стратегічних галузей економіки, послабленням контролю за використанням публічного майна й зниженням інвестиційної привабливості держави в умовах викликів повоєнного відновлення [3].

Вбачається, що за такої ситуації актуальності набувають дослідження теоретико-прикладних засад збереження основ економічної політики держави як концептуального базису для побудови оновленого господарсько-правового регулювання в постіндустріальний і постдекодифікаційний час.

У той саме час припинення дії норм ГК України через втрату ним чинності (начебто задля усунення суперечностей із Цивільним кодексом і гармонізації законодавства з європейськими стандартами) не означає зникнення потреби в їх існуванні. Виходячи з цього, переконані, що на зміну загальній кодифікації повинна прийти структурована доктрина публічного економічного права, здатна інтегрувати регуляторні інструменти в оновлену систему законодавства без втрати їхньої сутнісної взаємодії. Тим більше, що у світовій та європейській практиці декодифікація (яка деякими правознавцями часто помилково трактується у вузькому сенсі як повна дерегуляція або ліквідація певного, у нашому випадку господарського, права як самостійного правового напряму) являє собою об'єктивний етап розвитку континентального права, коли застарілі кодифіковані акти поступаються місцем диференційованому спеціальному законодавству [1], на зміну якому згодом приходить оновлена версія кодифікованих актів. Знаючи і розуміючи це, творці в тексті Закону України «Про правотворчу діяльність» зафіксували

наступне: якщо існує сфера окремих суспільних відносин (господарських), то повинен існувати чи кодифікований акт, чи Первинний закон стосовно цієї сфери. Як підкреслюють науковці. відмова від кодифікованої форми не повинна ототожнюватися з руйнацією публічного регулювання, зокрема, і господарювання, бо це матиме небезпечні наслідки, а публічно-правові складові опиняються поза увагою реформаторів. Підтвердженням висловленому є те, що Цивільний кодекс України не містить і не може містити (з огляду на правову природу) розгорнутих механізмів державного контролю, антимонопольного нагляду, а також правил надання державної допомоги суб'єктам господарювання чи критеріїв забезпечення продовольчої, енергетичної та цифрової безпеки. Підтримуємо тих науковців, які вважають, що спроба штучно занурити ці інститути в тіло Цивільного кодексу України спотворить приватноправову догматику останнього, призведе до надмірної публіцизації цивільного права [4].

Пам'ятаючи, що наша держава нині живе і діє у кризових умовах, то їй необхідна продумана й виважена економічна політика. Саме зараз держава має стати ключовим інвестором, замовником, регулятором логістичних ланцюгів і гарантом макроекономічної стабільності. Виходячи з цього, вважаємо, що відмова від Господарського кодексу України потребує не послаблення регуляторних важелів, а кристалізації чітких, прозорих й ефективних норм спеціального законодавства, які формуватимуть і упорядковуватимуть сучасний господарський правопорядок. За такого підходу на перший план виходить необхідність опрацювання й прийняття єдиного кодифікованого акта. Ба більше, наведене є умовою стабілізації економічної безпеки держави у воєнних і повоєнних реаліях.

Видається, що ключовими елементами спеціального законодавства, в яких будуть закумульовані основи державної економічної політики, стануть акти про: 1) захист економічної конкуренції та державну допомогу (як-от закони України «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»), що адаптуються до acquis communautaire ЄС (зокрема, статей 101, 102, 107 Договору про функціонування Європейського Союзу); 2) публічні закупівлі, які слугують потужним драйвером національного виробництва й підтримки інноваційних секто-

рів економіки через механізми локалізації та нецінові критерії оцінки [5]; 3) стратегічні галузі, критичну інфраструктуру й публічно-приватне партнерство, прийняття яких спрямоване на залучення приватних капіталів до відновлення інфраструктури за збереження контролю держави над безпековими активами; 4) індустріальні парки, інвестиційні стимули й підтримку проєктів зі значними інвестиціями, приписи яких виступають практичним інструментом нової індустріальної політики держави.

Не можна оминути й того, що лише спеціалізовані господарські суди приймають рішення, не лише спираючись на догми цивільного договору, а й з урахуванням макроекономічних наслідків, стабільності публічних фінансів і функціонування відповідних ринків [6], а отже, їх збереження стає принциповим. Підтвердженням слугує той факт, що знаходимо в правозастосовній практиці, яка свідчить, що впродовж останніх років Верховний Суд при вирішенні спорів між державою й приватними інвесторами дедалі частіше використовує фундаментальні принципи права – пропорційність (співмірність), добросовісність, розумність і захист легітимних очікувань. Таким чином, через інститут судового прецеденту в його континентальному розумінні (правових висновків Верховного Суду) забезпечується гармонізація суперечностей між свободою комерційного обороту й імперативами економічної політики держави.

Підсумовуючи, можна сформулювати наступні концептуальні висновки.

1. Декодифікація господарського законодавства і скасування Господарського кодексу України – занадто різкий поворот.
2. Будь-яка конструкція приватноправового регулювання підприємництва повинна функціонувати в межах публічного економічного порядку, орієнтованого на забезпечення безпеки, соціальної справедливості й добросовісної конкуренції.
3. Вирішальну роль у забезпеченні безконфліктного функціонування оновленого законодавства покликана відігравати судова практика господарських судів і Верховного Суду.
4. Сучасна наука господарського права отримує потужний імпульс для розвитку господарсько-публічного права, яке, наприклад, у Польщі існує як окрема галузь, зосереджена на вирішенні викликів європейської інтеграції, технологічній модернізації, повоєнній

відбудові й утвердженні України як сильного економічного суб'єкта глобального простору.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (Draft law No. 6013). *Pro osoblyvosti rehuliuvannia pidprynymatskoyi diialnosti okremykh vydiv yurydychnykh osib ta yikh obiednan u perekhidny period [On the peculiarities of regulating the business activity of certain types of legal entities and their associations during the transition period].* https://zakon.rada.gov.ua/
2. *Konstytutsiya Ukrayiny* [Constitution of Ukraine], Law of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 30, Article 141.
3. Zadykhailo, D. V. (2022). Ekonomichna polityka derzhavy: poniattia, pravova pryroda ta instrumentarii zabezpechennia v suchasnykh umovakh [Economic policy of the state: Concept, legal nature and tools of provision in modern conditions]. *Pravo ta Innovatsii, 3*(39), 15–24.
4. Vinnyk, O. M. (2023). Dekodyfikatsiia hospodarskoho zakonodavstva v Ukrayini: suchasni vyklyky ta kontseptualni ryzyky dlia publichnoho poriadku [Decodification of economic legislation in Ukraine: Modern challenges and conceptual risks for public order]. *Pidpryiemnytstvo, Hospodarstvo i Pravo*, 4, 34–41.
5. Shcherbyna, V. S. (2023). Hospodarske pravo Ukrayiny: vyklyky voiennoho stanu, rekodyfikatsiia ta yevrointehratsiini oriientyry [Economic law of Ukraine: Challenges of martial law, recodification and European integration guidelines]. *Pravo Ukrayiny*, 8, 45–59.
6. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 18 bereznia 2020 roku u spravi № 129/1033/13-ts (shchodo kryteriyiv sprimirnosti ta zakhystu publichnoho interesu v ekonomichnykh pravovidnosynakh) [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of March 18, 2020 in case No. 129/1033/13-ts]. (2020). *Yedynyi derzhavnyi reyestr sudovykh rishen* [Unified State Register of Court Decisions].

SECTION 18.

PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY: RESILIENCE BUILDING AND MENTAL HEALTH

Andrii VOLYNETS,
Postgraduate Student at the
Department of Therapeutic Dentistry,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6760-4827

Nataliia ILENKO-LOBACH,
PhD, Associate Professor at the
Department of Therapeutic Dentistry,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9213-9883

Nataliia ILENKO,
PhD, Associate Professor at the Department
of Therapeutic Dentistry,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-7293-0432

Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine

DAMAGE TO HARD DENTAL TISSUES AGAINST THE BACKGROUND OF PREVIOUS WARTIME PSYCHOLOGICAL TRAUMA (A LITERATURE REVIEW)

Keywords: *hard dental tissues; psychological trauma; post-traumatic stress disorder; tooth wear; dental caries; bruxism; war.*

Introduction. The war has affected the mental state of almost every Ukrainian, although the degree of these changes differs from person to person [1]. Millions of people have experienced psychological trauma, both military personnel and civilians [1]. According to the Ministry of Health, about half of the population will need psychological help of one level or another [1], and according to the electronic health system, in 2023 the number of patients diagnosed with PTSD was almost four times higher than in 2021 [2, p. 5]. Information about military personnel has not yet been disclosed [3].

Psychological stress can affect the oral cavity in different ways. Under prolonged tension, the level of cortisol rises [4, 5], bruxism occurs more often [6, 7, 8], salivation decreases [5, 6], and people take less care of oral hygiene and visit the dentist less often [6, 7].

The purpose of the study was to analyze what Ukrainian and foreign scientific sources say about damage to hard dental tissues in people who have experienced wartime psychological trauma.

Main part.

Materials and methods: we reviewed scientific publications for 2001–2026 in open databases and in the repositories of Ukrainian medical universities. Several dozen works closest to the topic were studied in detail.

Results. Tagger-Green et al. (2022) examined 100 veterans with combat-related PTSD and 103 patients without this disorder [6]. The veterans had a higher DMFT index (19.97 versus 13.05), and severe tooth wear occurred in 72% versus 32% in the control group [6]. In the study by Wörner et al. (2021), military personnel with PTSD and bruxism did not differ from the controls in DMFT, but their teeth were worn significantly more [7]. Thus, the results of the two studies agree on tooth wear and diverge on caries [6, 7].

The differences may be due to the age of the participants (about 60 years in Israel and 35 in Germany), the different time that had passed since the onset of PTSD, the selection of the control group, and access to dental care [6, 7]. In addition, it remains unclear how much medications, smoking, and the level of education contribute to these changes [6, 7].

Ukrainian publications on children and adolescents who have been under prolonged stress, have high anxiety, or have been forced to relocate mostly describe damage to hard dental tissues [9, 10, 11]. In foreign publications, the relationship between such damage and changes in mental state has also been studied more often in children than in adults [12, 13]. Studies of the oral cavity of combatants (Bilan, Vysotskyi, Kopchak et al.) focus mainly on periodontal tissues and hygiene [4, 14, 15]. They show that the stronger the manifestations of wartime psychological trauma, the worse the hygiene and the more pronounced the gum inflammation [4, 14, 15]. There are few studies specifically on hard dental tissues in military personnel, and for civilians with wartime psychological trauma there are practically none.

Conclusions. Foreign sources indicate that in wartime psychological trauma hard dental tissues wear more strongly [6, 7], while data on caries are contradictory [6, 7]. In Ukraine, most studies are devoted to periodontal tissues [4, 14, 15] or to damage to hard tissues in children and adolescents [9, 10, 11]. The condition of hard dental tissues in military personnel and civilians who have experienced wartime psychological trauma has so far been described insufficiently.

References:

1. Ministry of Health of Ukraine. (2023, October 30). *Okhorona mentalnoho zdorovia: kroky MOZ dlia pokrashchennia yakosti ta dostupnosti psykholohichnykh posluh* [Mental health care: Ministry of Health steps to improve the quality and accessibility of psychological services]. Cabinet of Ministers of Ukraine. https://www.kmu.gov.ua/news/okhorona-mentalnoho-zdorovia-kroky-moz-dlia-pokrashchennia-iakosti-ta-dostupnosti-psykholohichnykh-posluh
2. Martynova, L. (2025). Polipshennia psykholohichnoho stanu naselennia v umovakh dovhotryvaloi viiny [Improving the psychological state of the population in the conditions of a long-lasting war]. NeuroNews, 5(160), 5–6 [in Ukrainian]. https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2025/5(160)/nn25_5_5-6.pdf
3. Ukrainska Pravda. Zhyttia. (n.d.). *Ponad 20 tysiach liudei v Ukraini maiut ofitsiino pidtverdzhenyi diahnoz PTSR – Liashko* [More than 20,000 people in Ukraine have an officially confirmed diagnosis of PTSD – Liashko]. https://life.pravda.com.ua/health/u-moz-rozpovili-u-skilkoh-ukrajinciv-diagnostovaniy-ptsr-301709/
4. Bilan, V. O. (2026). *Klinichna kharakterystyka ta optymizatsiia likuvalno-profilaktychnykh zakhodiv pry zakhvoriuvanniakh tkanyn parodonta u viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy u period yikh reabilitatsii* [Clinical characteristics and optimization of treatment and preventive measures for periodontal tissue diseases in servicemen of the Armed Forces of Ukraine during their rehabilitation] [Doctoral dissertation, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University]. TNMU Repository. https://surl.li/gkgpof
5. Tikhonova, S., Booij, L., D'Souza, V., Crosara, K. T. B., Siqueira, W. L., & Emami, E. (2018). Investigating the association between stress, saliva and dental caries: A scoping review. *BMC Oral Health*, 18, Article 41. https://doi.org/10.1186/s12903-018-0500-z
6. Tagger-Green, N., Nemcovsky, C., Fridenberg, N., Green, O., Chaushu, L., & Kolerman, R. (2022). Oral and dental considerations of combat-induced post traumatic stress disorder (PTSD)—A cross-sectional study. *Journal of Clinical Medicine, 11*(11), Article 3249. https://doi.org/10.3390/jcm11113249
7. Wörner, F., Eger, T., Simon, U., & Wolowski, A. (2021). Periodontal disease and tooth wear in a sample of German soldiers with posttraumatic stress disorder. *Oral Health & Preventive Dentistry*, 19, Article b1993989. https://doi.org/10.3290/j.ohpd.b1993989

8. Knibbe, W., Lobbezoo, F., Voorendonk, E. M., Visscher, C. M., & de Jongh, A. (2022). Prevalence of painful temporomandibular disorders, awake bruxism and sleep bruxism among patients with severe post-traumatic stress disorder. *Journal of Oral Rehabilitation, 49*(11), 1031–1040. https://doi.org/10.1111/joor.13366
9. Bandrivskyi, Yu., & Osarchuk, Ye. (2026). Neiroimunni aspekty kariiesu zubiv u vnutrishno peremishchenykh ditei v umovakh khronichnoho stresu [Neuroimmune aspects of dental caries in internally displaced children under chronic stress]. *Kharkiv Dental Journal, 3*(2), 390–407. https://ukrmedsci.com/index.php/stomat/article/view/447
10. Mosiienko, A., Sheshukova, O., Polishchuk, T., Marchenko, A., Nikolishyna, E., Lokhmatova, N., & Popelo, Y. (2026). Oral hygiene, dietary habits, and signs of anxiety in internally displaced children during martial law. *Child's Health, 21*(2), 67–73. https://doi.org/10.22141/2224-0551.21.2.2026.1942
11. Sheshukova, O., Mosiienko, A. S., Polishchuk, T. V., Maksymenko, A. I., Marchenko, A. V., Bauman, S. S., & Lokhmatova, N. M. (2024). Comprehensive assessment of caries resistance in 6-7 year-old children residing in Poltava and internally displaced children. *Wiadomości Lekarskie, 77*(12), 2487–2492.
12. Nakano, R., Ohshima, T., Mukai, Y., Tsurumoto, A., & Maeda, N. (2022). Association between dental caries prevalence and stress levels in Japanese children. *Cureus, 14*(11), Article e31074. https://doi.org/10.7759/cureus.31074
13. AlKattan, R., Habal, W., Alkhouli, M., Al-Nerabieah, Z., Habal, R., Al Masri, A., & Awawdeh, M. (2026). Associations between psychological distress and untreated dental caries in conflict-affected Syrian adolescents: A cross-sectional study. *Frontiers in Oral Health*, 7, Article 1935552. https://doi.org/10.3389/froh.2026.1935552
14. Kopchak, O. V., Dmytrashko, V. V., Asharenkova, O. V., Zaretska, N. Ye., & Litvinova, Ya. V. (2026). Psykhosomatychni vzaiemozviazky mizh symptomamy posttravmatychnoho stresovoho rozladu ta stanom tkanyn porozhnyny rota u viiskovosluzhbovtsiv [Psychosomatic relationships between symptoms of post-traumatic stress disorder and oral tissue status in military personnel]. *Clinical and Preventive Medicine*, (5), 62–68. https://doi.org/10.31612/2616-4868.5.2026.08
15. Vysotskyi, V. Ya. (2025). Otsinka rivnia spryiniattia stresu ta stanu tkanyn parodonta u viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Assessment of perceived stress level and periodontal tissue status in servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Klinichna Stomatolohiia*, (4), 7–13. https://doi.org/10.11603/2311-9624.2025.4.1596

Nataliia MYKHALCHUK,
Dr. in Psychology, Professor,
Head of the Department of General and Practical Psychology,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-0492-9450

Eduard IVASHKEVYCH,
Doctor of Psychology, Professor,
Professor of the Department of General and Practical Psychology,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-0376-4615

Ernest IVASHKEVYCH,
PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-7219-1086

Rivne State University of the Humanities

Yevhen KHARCHENKO,
Doctor in Medicine, Professor,
Professor of the Department of Physical Rehabilitation
and Occupational Therapy,
Rivne Medical Academy,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-4340-8503

Rivne, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF ADOLESCENTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

The achievements of Modern Military Psychological Science and Practice provide solutions to many complex important psycho-social problems, tasks and objectives. Currently, a sufficiently large amount of special knowledge, practical psychodiagnostic methods and techniques have been accumulated to solve an extremely relevant, socially significant task, such as providing psychological researches into the experience of war by adolescents who were direct participants in military operations in local wars and received psychological trauma during military conflicts.

Psychotraumatic situations of adolescents include observation of hostilities, direct violence of the adolescent towards himself/herself, natural and technological disasters that occur as a result of the enemy's military actions. In this case, we are not only talking about one type of psychotraumatic event,

such as: being on the front line of hostilities. In a situation of war or close to military actions, any person or a child is not only a witness to violence, but also an active participant in violent situations. At the same time, we are talking about the direct participation of adolescents in violent actions by others, adults, not only when the child himself/herself is under the influence of these violent actions. We are talking about violent actions against an adolescent when these actions are committed by the enemy towards another person, possibly an adult, but they are committed in front of the child. In both cases, violence is a source of psychotraumatic experiences in children during adolescence (Tabachnikov, Mishyiev, Kharchenko, Osukhovskaya, Mykhalchuk, Zdoryk, Komplienko & Salden, 2021).

Our research deals with the problem of determining the system of the activity with teenagers who were in the zone, which is the closest to the hostilities. The basic point of practical activity with this category of teenagers is their readaptation to peaceful civil life, conducting psychological rehabilitation with them, which is generally impossible without overcoming the psychological and psychotraumatic consequences of war in order to either avoid or overcome post-traumatic stress syndrome. In our research, we investigate the special experiences of teenagers, their special stress state that arises in a teenager who has experienced some situation that goes beyond the usual stressful situations of life.

Another, no less important problem that interests us when writing the research is related to how an adolescent child reacts to a psychotraumatic event in itself, how he/she interprets, analyzes and integrates the personal experience he/she has experienced. That is, in this case, we are talking about the level of emotional stability of the teenager, his/her available personal resources, the qualitative originality of protective psychological mechanisms, the presence or absence of direct close emotional characteristics with others, including adults, and the expectation of psychological help and support from them, from their side.

As a result, functional autonomic systems and their specific endocrine systems of the person are activated, which regulate different behavioral reactions. Today, with daily manifestations, emotional stress can be identified as a phenomenon that occurs in the face of different stresses that presents themselves to the point of particularity, and thus come back to us. Whenever a person lacks a strategy to cope with a stressful situation (coping strategy),

tension arises, and at the same time, with the first hormonal changes in the internal midsection of the body, the body is damaged homeostasis. This reaction is likely the result in an attempt to respond to stress. Stress management includes psychological (this includes cognitive, conative and behavioral strategies) and physiological mechanisms. If attempts to escape from the situation are ineffective, the stress will continue and can lead to the appearance of pathological reactions and organic consequences.

As a result of stressful or extreme situations, such as the war in Ukraine, adolescents experience a significant activation of their autonomic systems, alongside the mobilization of specific endocrine mechanisms that regulate their behavioral reactions and overall functioning. According to contemporary psychological perspectives, emotional stress can be defined as a distinct phenomenon that arises when the demands placed upon the adolescent are weighed against their capacity to cope with psychologically traumatic experiences as a process that plays a great role in preventing the development of post-traumatic stress disorder (PTSD).

When adolescents were lack of the psychological mechanisms, which were necessary to activate strategies for managing stressful situations (coping strategies), they experience a state of tension accompanied by psychologically traumatic experiences. These experiences, combined with primary hormonal shifts occurring within the adolescent's body, disrupt its homeostasis. Such a psychological reaction, whether in response to traumatic experiences or post-traumatic stress disorder (PTSD), represents an attempt by the adolescent to cope with the source of stress on their own. Coping with such a stress, which is specifically the stress of war, involves both psychological strategies (including cognitive and behavioral approaches) and physiological mechanisms with the aim of overcoming traumatic experiences or PTSD. However, if the adolescent's attempts to manage the stress of war independently prove largely ineffective, the stress persists and becomes prolonged. This can lead to the development of pathological reactions to the war, as well as organic damage outcomes that frequently arise from traumatic experiences or PTSD of adolescents living amidst the war in Ukraine (Drozd, Onufriieva, Mykhalchuk, Ivashkevych Ed., Kharchenko & Ivanova, 2025).

Under wartime conditions, rather than mobilizing the body to overcome challenges, stress can often trigger quite serious disorders of adolescents.

When the adolescent's affective reactions, stemming from prolonged life difficulties, are repeated frequently or persist over the extended period, the resulting emotional arousal may settle into a stable, stagnant state. This process is driven primarily by the adolescent's experience of psychological trauma or the development of post-traumatic stress disorder (PTSD) amidst the military conflict in Ukraine. In such cases, even if the adolescent's life circumstances return to normal state, this stagnant emotional arousal sustained largely by the underlying trauma or PTSD, and it does not subside. Instead of this, it continuously activates central neural structures and the autonomic nervous system, which, in turn, suppresses the functioning of the adolescent's internal organs and bodily systems.

If vulnerabilities are identified in the adolescent's body, for instance, those ones, related to psychosomatic conditions or general health. These factors play a central role in the development of illness, the formation of psychologically traumatic experiences, or the onset of post-traumatic stress disorder (PTSD) resulting from the war. Primary psychosomatic disorders, which arise for adolescents under conditions of emotional stress during the war in Ukraine, affect various neurophysiological regulatory structures in the brain of the person. This often leads to alterations in the normal functioning of the child's cardiovascular system and gastrointestinal tract, as well as changes in blood coagulation mechanisms, immune system dysfunction. In short, these organic and psychosomatic changes, triggered by psychologically traumatic experiences during the war in Ukraine, ultimately culminate in the development of post-traumatic stress disorder of adolescents.

Stressors experienced by an individual during wartime are generally categorized into physiological (pain, hunger, thirst, excessive physical exertion, exposure to extreme temperatures, etc.) and psychological (danger, threats, loss, deception, perceived slights, information overload, etc.) factors. The latter are further subdivided into emotional and informational stressors. Stress becomes strictly traumatic one when the impact of a stressor on the adolescent's results in psychological disturbances, analogous to physical impairments. In such cases it deals with the consistent with established psychological theories, in which the structure of the adolescent's "Self" is disrupted; their cognitive model of the world becomes disordered; their affective sphere is distorted; and the neurological mechanisms underlying

mental processes are impaired. These mechanisms govern learning, memory systems, emotional pathways associated with learning, the acquisition of skills and abilities, and the mastery of cognitive and metacognitive processes. Here, the stressors may consist of inherently traumatic events, such as extreme crisis situations that carry severe negative consequences, particularly when the adolescent's own life, or the lives of significant loved ones are under threat. Wartime events fundamentally disrupt, or even completely destroy, an adolescent's sense of safety, triggering traumatic stress as a condition with a wide range of psychological consequences. The experience of traumatic stress among adolescents becomes the dominant cause of the emergence of psychologically traumatic experiences during wartime, and, subsequently, of post-traumatic stress disorder.

References:

1. Drozd, O., Onufriieva, L., Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Ed., Kharchenko, Ye., & Ivanova, T. (2025). The role of supervision for psychologists and psychotherapists in wartime: Social and clinical challenges. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 16*(3), Article 27. https://doi.org/10.70594/brain/16.3/27
2. Tabachnikov, S., Mishyiev, V., Kharchenko, Ye., Osukhovskaya, E., Mykhalchuk, N., Zdoryk, I., Komplienko, I., & Salden, V. (2021). Early diagnostics of mental and behavioral disorders of children and adolescents who use psychoactive substances. *Psychiatry, Psychotherapy and Clinical Psychology, 12*(1), 64–76. https://doi.org/10.34883/PI.2021.12.1.006

SECTION 21.
HISTORICAL SCIENCES: FROM ANTIQUITY TO MODERN CHALLENGES

Igor DOVZHUK,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Communications,
Document Studies and Information Activities,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6941-6336,
Pereiaslav, Ukraine

FORMATION OF ELECTRONIC ARCHIVAL RESOURCES IN UKRAINE: CURRENT STATE AND ACQUISITION CHALLENGES

Keywords: *electronic archival resources, digitalization of archival services, archival acquisition, National Archival Fond of Ukraine, long-term preservation, remote access to archival information.*

ДОВЖУК Ігор Володимирович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних комунікацій,
документознавства та інформаційної діяльності,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6941-6336,
м. Переяслав, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АРХІВНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ

Вступ (Introduction): В умовах формування інформаційного суспільства одним із пріоритетних напрямів розвитку архівної справи є оцифрування документів і забезпечення дистанційного доступу до архівної інформації через Інтернет. Державні архівні установи України актив-

но працюють над оцифруванням документальних комплексів, що сприяє збереженню національної документальної спадщини, розширенню можливостей її використання та інтеграції українських архівів у міжнародний інформаційний простір.

Основна частина (Main part): Трансформаційні процеси в інформаційно-комунікаційній сфері зумовили інтенсивне впровадження цифрових технологій та електронних форм комунікації в усі сфери суспільного життя. Інтернет став одним із ключових каналів поширення інформації, а цифрове середовище – важливим простором її створення, зберігання та використання. Унаслідок цих процесів виникли нові джерела інформації та механізми роботи з нею (Дідух & Залєток, 2019: 88).

Важливим завданням сучасних архівних установ є не лише забезпечення доступу до архівних колекцій, а й надання користувачам якомога повнішої інформації про склад і зміст архівних фондів. Із цією метою на офіційних вебсайтах державних архівів розміщують електронні версії довідкового апарату, зокрема анотовані списки фондів, путівники, описи та інші інформаційно-довідкові ресурси. Значну роль у популяризації документальної спадщини відіграють також віртуальні виставки, присвячені актуальним питанням історії України. Вони дають змогу користувачам дистанційно ознайомлюватися з архівними документами та результатами їх опрацювання.

Показовим прикладом формування електронних архівних ресурсів є діяльність Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (ЦДАЕА). Серед представлених ним інформаційних ресурсів – матеріали, присвячені парламентським, президентським і місцевим виборам в Україні у 2010–2019 рр., Революції гідності 2013–2014 рр., чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012» та іншим суспільно значущим подіям. Подіям, пов'язаним із Чорнобильською катастрофою, присвячено ресурс «Чорнобильська катастрофа – 25 років потому» (фонд № 4).

Відомості про видатних діячів української історії, науки та культури, зокрема Івана Франка (1856–1916), Лесю Українку (1871–1913), Михайла Грушевського (1866–1934), Миколу Амосова (1913–2002) і Михайла Карцева (1923–1983), представлені в електронній архівній колекції «Гордість України», створеній у 2018 р. і сформованій із 9 од. зб. Джерелами для вивчення культурної спадщини є також електронні ресурси «Краєз-

навство та народне мистецтво України» (20 од. зб.) і «Культурна спадщина України» (4 од. зб.) (Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів).

ЦДАЕА забезпечує користувачам доступ до архівних матеріалів для проведення наукових досліджень, отримання необхідної інформації та інших цілей за умови дотримання вимог законодавства України у сфері інтелектуальної власності, авторського права та суміжних прав (Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду, 2018: 88–89). Розширення доступу до електронних архівних ресурсів має супроводжуватися належним правовим регулюванням їхнього використання.

Дослідження архівних матеріалів в електронній формі передбачає вивчення та аналіз як доступної користувачеві інформації, так і відомостей, які не є безпосередньо очевидними під час первинного ознайомлення з документом. Водночас електронні архівні ресурси мають низку специфічних характеристик, серед яких (Чернятинська, 2018):

- нематеріальна форма існування інформації, відокремлена від фізичного носія;
- необхідність використання спеціальних технічних і програмних засобів для відтворення змісту документа;
- фіксація та збереження інформації у файлах за допомогою цифрового коду;
- складна, багаторівнева внутрішня структура.

Особливу увагу під час дослідження електронних інформаційних ресурсів необхідно приділяти питанням авторства та походження інформації. Специфіка таких ресурсів полягає в тому, що до їх створення, наповнення і подальшого редагування можуть долучатися численні автори та дописувачі. Тому навіть ресурс, пов'язаний із діяльністю однієї юридичної або фізичної особи, може містити матеріали різного авторства та відображати погляди представників різних соціальних груп. Це розширює його інформаційний потенціал як джерела для дослідження суспільних настроїв, світоглядних орієнтацій і соціокультурних процесів (Філіпова, 2018).

Однією з актуальних проблем розвитку архівної справи залишається нормативно-правове врегулювання питань віднесення електронних

інформаційних ресурсів до документів, що підлягають архівному зберіганню. Особливого значення набувають визначення критеріїв відбору таких ресурсів до складу Національного архівного фонду України (НАФ), установлення вимог до їх комплектування та зберігання, а також забезпечення збереженості й доступності електронних документів у довгостроковій перспективі.

Необхідність удосконалення відповідного нормативно-правового регулювання зумовлена специфікою електронних документів, особливостями їх створення, функціонування та зберігання. Важливо забезпечити належні правові й організаційні умови для збереження документів, які мають історичну, наукову, культурну або іншу суспільну цінність, з урахуванням положень Закону України про Національний архівний фонд та архівні установи (Про Національний архівний фонд та архівні установи).

Серед актуальних проблем діяльності архівних установ України у сфері комплектування електронними інформаційними ресурсами можна виокремити такі:

- недостатню мотивацію власників електронних ресурсів до передавання документів на постійне зберігання до державних архівних установ;
- правові й організаційні перешкоди, що виникають під час отримання та копіювання окремих електронних ресурсів у процесі ініціативного документування;
- відсутність уніфікованих підходів до визначення критеріїв відбору електронних документів для передавання на архівне зберігання;
- складність проведення експертизи цінності електронних документів з огляду на особливості їхньої внутрішньої структури, значні обсяги, різноманітність видів і форматів;
- необхідність забезпечення тривалого зберігання електронних документів, збереження їхньої автентичності та можливості відтворення в умовах технологічних змін.

Одним із чинників, що стримують поповнення архівних установ електронними інформаційними ресурсами, є складність проведення експертизи їхньої цінності. Вона зумовлена не лише значними обсягами інформації та різноманітністю документів, а й особливостями їхньої

структури, способів створення, функціонування та зберігання (Чернятинська, 2017).

Висновки (Conclusions): Таким чином, цифровізація архівної справи є одним із важливих напрямів модернізації архівної системи України. Вона сприяє збереженню національної документальної спадщини, розширенню доступу до архівної інформації та інтеграції українських архівів у міжнародний інформаційний простір. Водночас формування електронних архівних ресурсів супроводжується низкою проблем, пов'язаних із визначенням критеріїв віднесення документів до складу НАФ, удосконаленням механізмів їх відбору та експертизи цінності, забезпеченням довготривалого зберігання і дотриманням авторського права. Розв'язання цих проблем потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання, розроблення уніфікованих методичних підходів до комплектування архівів електронними документами та розвитку відповідної технологічної інфраструктури. Важливими завданнями залишаються також розширення дистанційного доступу до цифрових копій архівних документів і вдосконалення електронного довідкового апарату архівів. Реалізація зазначених заходів сприятиме збереженню національної документальної спадщини та підвищенню ефективності її використання в науковій, освітній і суспільній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Дідух Л. В., Залєток Н. В. Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду. *Архіви України*. 2019. № 1. С. 87–101.
2. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. № 3814–XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text
3. Філіпова Л. Я. Цифрові архіви в сучасному суспільстві: термінологічний та змістовий аспект. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 6–11.
4. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Офіційний сайт. URL: https://tsdaea.archives.gov.ua
5. Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього: методичні рекомендації / Держ. арх. служба України, УНДІАСД; уклад.: Л. В. Дідух, Н. В. Залєток, Т. М. Ковтанюк. Київ, 2018. 131 с.

6. Чернятинська Ю. Г. Актуальні проблеми постійного зберігання документів в електронній формі. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я*. 2018. Ч. IV. С. 297–299.
7. Чернятинська Ю. Г. Теоретико-методологічні засади експертизи цінності документів в електронній формі. *Наукові праці іст. ф-ту Запорізького нац. ун-ту*. 2017. Вип. 49. С. 251–254.

References:

1. Didukh, L. V., & Zalyetok, N. V. (2019). Dosvid ukrayins'kykh arkhiviv u stvorenni tsyfrovoho fondu korystuvannya dokumentamy Natsional'noho arkhivnoho fondu [The experience of Ukrainian archives in creating a digital fund for the use of documents of the National Archival Fund]. *Arkhivy Ukrayiny*, (1), 87–101.
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (1993, December 24). *Pro Natsional'nyy arkhivnyy fond ta arkhivni ustanovy* [About the National Archives Fund and archival institutions] (Law No. 3814–XII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text
3. Filipova, L. Ya. (2018). Tsyfrovi arkhivy v suchasnomu suspil'stvi: terminolohichnyy ta zmistovyy aspekt [Digital archives in modern society: terminological and substantive aspect]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*, (2), 6–11.
4. Central State Audiovisual and Electronic Archive. (n.d.). *Home page*. https://tsdaea.archives.gov.ua
5. Didukh, L. V., Zalyetok, N. V., & Kovtanyuk, T. M. (Comps.). (2018). *Tsyfrovyi fond korystuvannya dokumentamy Natsionalnoho arkhivnoho fondu: stvorennya, zberihannya, oblik ta dostup do nyoho* [The digital fund for the use of documents of the National Archive Fund: Creation, storage, accounting and access to it] (Methodological recommendations). State Archival Service of Ukraine; Ukrainian State Research Institute of Archives and Record Keeping.
6. Chernyatyns'ka, Yu. H. (2018). Aktual'ni problemy postiynoho zberihannya dokumentiv v elektronniy formi [Actual problems of permanent storage of documents in electronic form]. Informatsiyni tekhnolohiyi: nauka, tekhnika, tekhnolohiya, osvita, zdorovya, 4, 297–299.
7. Chernyatyns'ka, Yu. H. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady ekspertyzy tsinnosti dokumentiv v elektronniy formi [Theoretical and methodological principles of examination of the value of documents in electronic form]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, (49), 251–254.

UDC 343.2(091)

Anatoly MULYAR,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social and Humanities
University of Economics and Entrepreneurship,
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7629-301X,
Khmelnytskyi, Ukraine

THE CONCEPT OF CRIME AND LIABILITY FOR INCOMPLETE OFFENCES UNDER THE CODE OF CRIMINAL AND CORRECTIONAL PUNISHMENTS OF 1845

Abstract. *The article examines the concept of crime and the statutory foundations of liability for incomplete offences under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845. The study aims to clarify the legislative definitions of crime, misdemeanour, preparation, and attempt, and their relationship to the rules governing punishment. The methodological framework combines historical-legal, formal legal, and systemic-structural methods. The analysis addresses the relationship between breaching a statutory prohibition and failing to perform a duty prescribed under threat of punishment. It establishes that the definitions of crime and misdemeanour partly covered the same legally protected interests; consequently, their distinction requires consideration of specific statutory provisions. The article explores the statutory sequence of criminal conduct: manifestation of intent, preparation, attempt, and commission of the crime. Preparation was defined in terms of seeking or acquiring the means to commit a crime, whereas attempt involved an act initiating or continuing the execution of criminal intent. The study distinguishes the reasons why an offence remained incomplete from circumstances precluding the attribution of guilt and grounds for mitigating punishment. Particular attention is paid to the legal significance of discontinuing criminal conduct out of remorse or compassion for the victims, as distinct from efforts to remedy the consequences of an already committed crime. The article argues that determining liability required a combined assessment of intent, the acts performed, the actual outcome, and the circumstances relevant to the individualisation of punishment. It also emphasises the need to account for*

revisions to the Code and to distinguish historical terminology from modern criminal-law concepts.

***Keywords**: Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845; crime; misdemeanour; criminal intent; stages of crime; preparation for a crime; attempted crime; incomplete offence; criminal liability; sentencing.*

The research problem addressed in this article concerns the relationship between the general concept of crime, the statutory distinction between the stages of its commission, and the rules governing liability for incomplete offences under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845. The central question is how criminal intent, the nature and extent of its execution, the reasons for discontinuing the act, and the actual outcome of the conduct affected its legal assessment and the determination of punishment. Addressing this problem requires a systematic analysis of the relevant statutory provisions, a distinction between the grounds for punishability and the circumstances relevant to the individualisation of punishment, and a separation of the historical meanings of legal concepts from their contemporary interpretation in criminal law.

The methodological framework of the study combines historical-legal, formal legal, and systemic-structural methods. The historical-legal method was used to examine the provisions of the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 within their legal context and to distinguish the historical meanings of statutory concepts from their contemporary interpretations. The formal legal method enabled an analysis of the statutory definitions of crime, misdemeanour, preparation, and attempt, the identification of their defining characteristics, and an examination of the provisions governing the determination of punishment. The systemic-structural method was employed to establish the interrelationships between the rules concerning the stages of the execution of criminal intent, guilt, the actual consequences of the act, and the circumstances relevant to the individualisation of punishment. The application of these methods ensured a distinction between statutory provisions, their analytical interpretation, and the author's generalisations.

Review of Recent Research and Publications. Studies addressing the organisation of the judiciary, the legal status of judicial personnel, and changes

in legal consciousness in the nineteenth-century Russian Empire are important for establishing the historical and legal context of this research. However, a distinction must be drawn between studies of judicial organisation and proceedings, on the one hand, and studies of the statutory content of criminal-law concepts, on the other. The publications considered in this article primarily examine the institutional and social conditions within which the law operated, providing a context for analysing the provisions of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845.

A. Shevchuk examines the pre-reform judicial system at the level of an individual institution in his study of officials and chancery clerks of the Zhytomyr District Court between 1831 and 1863. Drawing on legislative acts, service records, and administrative documentation, the author explores the mechanisms of judicial staffing, the legal status of personnel, and the estate-based and educational requirements governing career advancement. Of particular relevance to the present study is his approach to comparing formal legal regulation with the institutional conditions of its implementation. Nevertheless, the study focuses on the staffing arrangements of a judicial institution rather than the statutory distinction between crime, preparation, and attempt [3, pp. 103–106].

O. Lypytchuk and N. Leshkovych examine the judicial reform of 1864 in relation to the development of legal consciousness. They discuss the dependence of pre-reform courts on the administration, estate-based differences in the legal status of the population, and the changes associated with the introduction of new judicial institutions, public proceedings, and adversarial procedure. The significance of this publication lies in its exploration of the tensions between legislative principles, the functioning of judicial bodies, and societal perceptions of law. However, the authors do not undertake a specific analysis of the statutory framework governing incomplete offences or the rules for determining punishment for them [2, pp. 84–89].

The institutional approach to historical and legal research is also represented by V. Synenkyi's article on the emergence of the justice-of-the-peace system following the reform of 1864. The author analyses the organisation of magistrates' courts, the requirements for judicial candidates, the jurisdiction of judges, and the specific features of implementing the new model of justice in Ukrainian territories. This study highlights the distinction

between the legislative establishment of judicial reforms and the conditions of their implementation. Its findings, however, primarily concern judicial organisation and cannot be applied directly to explain the provisions of the Code of 1845 governing the stages of crime [4, pp. 24–27].

Thus, the publications reviewed illuminate the personnel-related, institutional, and ideological dimensions of imperial justice, but do not centre their analysis on the relationship between the statutory concept of crime, the extent to which criminal intent was carried out, and liability for incomplete offences. This distinction defines the focus of the present study: a systematic reading of the relevant provisions of the original version of the Code of 1845, a differentiation between the grounds for punishability and the circumstances relevant to the individualisation of punishment, and an examination of the historical meanings of statutory categories without automatically equating them with contemporary criminal-law concepts.

The aim of this article is to clarify the concept of crime and the statutory foundations of liability for incomplete offences under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845. This is pursued through a systematic analysis of the provisions concerning the manifestation of intent, preparation, attempt, and completed crime, together with an assessment of the legal significance of the extent to which criminal intent was carried out, the reasons why the offence remained incomplete, and the circumstances relevant to the individualisation of punishment.

Presentation of the Main Research Findings

The Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845, which entered into force on 1 May 1846, provides the statutory basis for examining the concept of crime and liability for incomplete offences. This subsection considers the original version of the Code, whose general provisions combined definitions of crime and misdemeanour with rules concerning forms of unlawful conduct, guilt, and punishment. A systematic reading of these provisions makes it possible to identify the fundamental characteristics of punishable conduct necessary for the subsequent analysis of preparation and attempt [1, Part I, Chapter I].

Article 1 defined a crime as a violation of the law involving an encroachment upon the inviolability of the rights of the supreme authority and the authorities established by it, or upon the rights or security of society

and private individuals. This formulation combined the unlawfulness of the conduct with its direction against legally protected rights and security. The violation of the law provided the statutory basis for legal assessment, while the reference to encroachment identified the sphere of protection. The statutory framework encompassed governmental, societal, and private interests; consequently, the concept of crime was not confined to acts directed against the state order [1, Art. 1].

Article 2, in turn, defined a misdemeanour as a breach of rules prescribed to protect legally established rights, public or personal security, or public or individual welfare. The distinction between the two definitions lay primarily in the way unlawful conduct was characterised: a crime was described as an encroachment upon rights and security, whereas a misdemeanour involved non-compliance with rules intended to protect them. At the same time, the spheres of protection partly overlapped, since both provisions concerned rights and public and personal security. Thus, the distinction between crime and misdemeanour could not be reduced to an opposition between state and private interests or to entirely separate objects of encroachment [1, Arts. 1–2].

A comparison of Articles 1 and 2 also shows that the legislature did not formulate the degree of social dangerousness as an independent, universal criterion for this division. The nature and seriousness of the offence were relevant to liability, but the content of a particular prohibition and the consequences of its breach were established by the corresponding provisions of the Code. The distinction between crime and misdemeanour should therefore be explained through a combination of statutory characteristics: the manner of infringement, the rights and interests protected, and the punishment prescribed by law. This approach preserves the historical meaning of the definitions without replacing it with a contemporary classification of criminal offences [1, Arts. 1–3].

Article 4 clarified the common basis of both categories. It recognised as a crime or misdemeanour both an unlawful act and a failure to perform what the law prescribed under threat of criminal or correctional punishment. The law thus encompassed both the breach of a prohibition and the failure to comply with a mandatory requirement. In analytical terms, this corresponds to the distinction between active and passive forms of unlawful conduct. However,

the inclusion of both forms within the general definition established their susceptibility to criminal-law assessment, rather than the equal seriousness of all instances of acts and omissions [1, Art. 4].

The statutory characterisation of a failure to perform a duty linked its punishability to a legal requirement backed by the threat of punishment. The provision concerned not any form of individual passivity, but a failure to do what the law required. Accordingly, the legal assessment of such conduct involved identifying the content of the duty and the person upon whom it was imposed. Article 4 defined a general form of offending, whereas the specific basis for liability had to derive from the provision establishing the relevant duty and the consequences of failing to perform it [1, Art. 4].

The unlawfulness of conduct was supplemented by provisions concerning guilt. Articles 5–7 distinguished intentional from unintentional crimes and misdemeanours and clarified the significance of premeditated intent, sudden impulse, and negligence. Article 7 did not regard harm caused accidentally, without intent or negligence, as culpable. Thus, the general statutory framework combined the characterisation of conduct with an assessment of the person's mental attitude towards it. The mere fact of a violation or the infliction of harm was insufficient to explain liability fully without consideration of the relevant provisions concerning guilt [1, Arts. 5–7].

The relationship between categories of offences and categories of punishment was also significant. Article 3 provided that persons guilty of crimes and misdemeanours were subject to criminal or correctional punishments according to the nature and degree of seriousness of the offence. This formulation did not establish an automatic correspondence between crime and criminal punishment, on the one hand, and misdemeanour and correctional punishment, on the other. Moreover, correctional punishments were not limited to reprimands, fines, or short-term detention: they also included exile, deprivation of special rights and privileges, and various forms of deprivation of liberty. The practical significance of the statutory division must therefore be explained through specific sanctions rather than solely through the names of the two categories [1, Arts. 3, 34].

At the same time, the system of punishment retained estate-based distinctions. The Code specified the consequences of deprivation of the rights of one's estate and distinguished between persons exempt from

corporal punishment and those who were not. These provisions governed the legal consequences of conviction and the manner in which sanctions were carried out. The estate-based dimension should therefore be distinguished from the general definitions of crime and misdemeanour: differences in punishment did not, in themselves, mean that the category of an offence was determined exclusively by the offender's social origin. A distinction between the legal assessment of the act, the selection of punishment, and the manner of its execution is essential to statutory analysis [1, Arts. 19–25, 34–35].

Thus, the initial provisions of the Code of 1845 formed a system in which the concepts of crime and misdemeanour were defined through violations of the law or protective rules, forms of unlawful conduct, guilt, and the prescribed punishment. The distinction between the two categories rested on different ways of describing the violation, while their common basis was the statutorily established punishability of the conduct. Unlawfulness was a necessary but not exhaustive characteristic: it was supplemented by provisions concerning intent, negligence, and the accidental infliction of harm. This combination provided the basis for distinguishing the stages through which criminal intent was carried out. Further analysis of incomplete offences must therefore consider how intent acquired outward expression, developed into preparatory and executive acts, and related to the actual outcome of the conduct [1, Arts. 1–8].

The statutory framework governing incomplete offences under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 rested on the interrelationship between provisions concerning the execution of criminal intent and rules governing the determination of punishment. The first group of provisions made it possible to establish how far the individual's conduct had progressed, while the second clarified the legal significance of that progression for liability. The distinction between stages thus served not only a descriptive but also a practical purpose: it enabled a differentiated assessment of manifested intent, preparatory acts, the commencement of execution, and the completed crime [1, Arts. 8–12, 110].

Article 8 established the general sequence through which criminal intent was carried out, requiring a distinction between manifested intent to commit a crime, preparation for its execution, attempt, and the commission of the crime

itself. This structure reflected a progression from the outward expression of a criminal design to acts directed towards its execution and the actual outcome. However, the stages listed by the legislature did not constitute a mandatory sequence through which every intentional offence necessarily passed. Their statutory differentiation made it possible to distinguish forms of conduct according to whether they revealed intent, facilitated its execution, or already carried it out [1, Arts. 8–12].

The manifestation of intent, addressed in Article 9, was characterised by its outward expression through speech, writing, or other means. Such manifestations included threats, boasting, and proposals to inflict harm. Identifying these characteristics, however, did not establish the general punishability of every expressed criminal design. Article 117 separately provided that the circumstances in which intent was punishable were to be specified by law according to the nature and seriousness of the intended crime. Thus, the statutory identification of intent and the establishment of grounds for its punishability were related but distinct matters [1, Arts. 9, 117].

Preparation and attempt were distinguished according to the role of the acts in carrying out the criminal design. Article 10 defined preparation in terms of seeking or acquiring the means to commit a crime, whereas Article 11 characterised attempt as an act initiating or continuing the execution of criminal intent. In the former case, the conduct made a future offence possible; in the latter, it already constituted its execution. The transition to execution therefore formed the statutory boundary between these categories. A detailed distinction between them requires consideration of the specific prohibition and the direction of the acts performed [1, Arts. 10–11].

Article 12 completed this framework by linking the commission of a crime to the actual occurrence of the harm intended by the offender or other harm caused by the offender's acts. The general statutory framework thus distinguished between the execution of intent and the outcome of conduct. The commencement or continuation of execution characterised attempt, whereas the definition of a completed crime referred to the actual occurrence of harm. At the same time, the reference to an outcome different from the original design required this provision to be read in conjunction with the rules concerning guilt and the attribution of consequences to the individual [1, Arts. 11–12].

This interrelationship is evident in Articles 7 and 99. The former did not regard harm caused accidentally, without intent or negligence, as culpable. The latter provided that an accidental and unforeseeable outcome was not attributable to the individual as a matter of guilt; however, if the act from which it resulted was unlawful, punishment was determined for what the individual had intended to commit. Thus, the actual outcome and the scope of liability for it were not treated as identical. Establishing completion under the statutory framework required an assessment of the consequence together with guilt, rather than merely a finding that harm had occurred [1, Arts. 7, 12, 99].

The legal significance of the extent to which the criminal design had been carried out was reflected in the general rules governing punishment. Articles 96–97 linked the determination of punishment to its statutory basis, proof of the act or intent, and the possibility of attributing guilt to the individual for the conduct. Article 110 required consideration of the degree of intentionality, the proximity of the incomplete act to the commission of the crime, the defendant's degree of participation, and circumstances that increased or diminished guilt. Identifying the stage reached was therefore a necessary element of legal assessment, but did not exhaust all the grounds relevant to determining punishment [1, Arts. 96–97, 110].

Within this system, a distinction must be drawn between the punishability of particular conduct and the individualisation of punishment for it. Classifying acts as preparation or attempt established their place in the execution of criminal intent. However, a finding of liability required identification of the relevant statutory provision, while the severity of punishment depended on the extent of execution and other circumstances prescribed by law. Accordingly, the general reference to proximity to the commission of a crime cannot replace an analysis of the specific rule governing punishment for an incomplete offence [1, Arts. 96–97, 110, 117–118].

The nature of the discontinuation of execution also had statutory significance. Article 140(8) included among the circumstances diminishing guilt and the severity of punishment the failure to carry out all the intended harm because of remorse or compassion for the victims, particularly where the offender also restrained accomplices. Thus, determining liability required consideration not only of the extent of the acts performed but also of the motive

that led to the discontinuation of the conduct. This provision supplemented the general assessment of the extent to which intent had been carried out, without removing the need to establish the legal significance of the acts already committed [1, Arts. 110, 140(8)].

Thus, the relationship between the provisions governing the stages of crime and the determination of punishment under the Code of 1845 rested on the successive resolution of three questions: what form the execution of intent had taken, whether the law prescribed liability for the relevant conduct, and which circumstances affected the severity of punishment. The statutory distinction between the manifestation of intent, preparation, attempt, and completed crime enabled an assessment of how far the offence had progressed, while the provisions concerning guilt, consequences, and mitigating circumstances defined the scope of individual liability. Incompleteness was therefore not an isolated characteristic of the act, but an element of the overall framework for its legal assessment, combining the direction of intent, the nature of the acts performed, the actual outcome, and the statutory grounds for punishment [1, Arts. 8–12, 96–99, 110, 117–118, 140].

The statutory definition of attempt in the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 combined two characteristics: the performance of an act and its direction towards the execution of criminal intent. Article 11 provided: "An attempt to commit a crime is any act by which the execution of an evil intent is commenced or continued." Attempt was thus characterised neither by the mere existence of a criminal design nor by any conduct associated with it, but by the transition to its execution. To clarify this characteristic, the definition must be compared with those of the manifestation of intent and preparation, which preceded attempt in the statutory structure of the Code [1, Arts. 8–11].

The legislature expressed the subjective orientation of attempt through the words "evil intent". Their meaning should be considered in conjunction with the general provisions concerning intentional conduct. Article 6 distinguished an unlawful act committed pursuant to premeditated intent from an act committed intentionally but on a sudden impulse, without prior deliberation. Accordingly, the direction of conduct towards a criminal objective did not necessarily presuppose a prolonged process of forming the design or a previously developed plan. What mattered in characterising attempt was the connection

between the act performed and the intent to commit a crime, rather than the length of time taken to reach the decision [1, Arts. 5–6, 11].

The outward expression of intent did not in itself signify the commencement of its execution. Article 9 recognised the expression of intent through speech, writing, or other means as an indication of criminal intent, including threats, boasting, and proposals to inflict particular harm. This provision made it possible to establish that a criminal design had acquired a perceptible outward expression. The definition of attempt, however, required a different characteristic: the relevant act had to initiate or continue the execution of criminal intent. The distinction therefore concerned the role of the conduct in carrying out the offence: in one case, it revealed the design; in the other, it put that design into effect [1, Arts. 9, 11].

This distinction could not be reduced to an opposition between words and physical acts. Since Article 9 permitted intent to be expressed in various ways, outwardly active conduct could remain merely a manifestation of intent. The performance of an act was not sufficient in itself to establish an attempt; it was necessary to determine whether the act formed part of the execution of the crime. At the same time, classifying conduct as a manifestation of intent did not independently resolve the question of its punishability, since the statutory identification of intent and the establishment of liability for its manifestation were distinct elements of legal regulation [1, Arts. 9, 11, 117].

Preparation differed from the manifestation of intent in that it was directed towards facilitating future execution. Article 10 characterised preparation in terms of seeking or acquiring the means to commit a crime. The statement that such acts constituted "preparation only" distinguished the provision of means from the execution of the offence itself. The legislature thus differentiated between conduct revealing a criminal design, conduct creating the prerequisites for carrying it out, and acts through which the design was already being executed [1, Arts. 8–11].

The statutory boundary between preparation and attempt was determined primarily by the nature of the act rather than its temporal proximity to the expected outcome. A comparison of Articles 10 and 11 shows that seeking or acquiring the means and beginning to use them to execute the intent constituted substantively different forms of conduct. A preparatory act could immediately precede the offence, but its proximity

in time did not remove the need to establish whether execution had begun. Within this statutory framework, the decisive question was whether the act merely made the crime possible or already constituted the execution of the intended conduct [1, Arts. 10–11].

The wording "is commenced or continued" described execution as a process. It encompassed not only the initial act of execution but also subsequent conduct through which the individual carried out the intent. Attempt was therefore not confined to the initial moment of the offence. Its characterisation required an assessment of the acts actually performed and their place in carrying out the criminal design. At the same time, Article 11 did not provide an exhaustive list of acts constituting execution: their identification depended on the nature of the particular crime towards which the conduct was directed [1, Art. 11].

The boundary between attempt and a completed crime was established through the relationship between execution and outcome. Article 12 linked the commission of a crime to the actual occurrence of the harm intended by the offender or other harm caused by the offender's acts. Read together, these provisions distinguished the commencement and continuation of the execution of intent from the occurrence of the outcome with which the law associated a completed crime. Accordingly, performing certain acts and achieving their objective were not identical characteristics. This distinction provides the statutory basis for further analysis of cases in which execution was discontinued or the expected consequence failed to occur [1, Arts. 11–12].

However, Article 11 did not include in its definition a separate reference to the reasons why the crime remained incomplete. It defined attempt through the execution of intent rather than through a list of possible obstacles. The reasons for discontinuing the conduct, the significance of the individual's own decision, and the implications of the failure of the expected outcome to occur must therefore be considered in conjunction with other provisions of the Code. This makes it possible to distinguish the characteristics of attempt as a form of conduct from the circumstances affecting liability and the determination of punishment [1, Arts. 11–12, 110, 140].

Thus, the statutory understanding of attempt in the original version of the Code of 1845 rested on the nature of an act as part of the execution of criminal intent. Attempt differed from the manifestation of intent in that it involved a transition from revealing the design to carrying it out;

from preparation, in that execution had begun rather than merely being facilitated through the provision of means; and from a completed crime, in the relationship between the conduct performed and its actual outcome. This framework combined an assessment of intent with the objective content of the acts, providing a statutory basis for determining the legal significance of incompleteness [1, Arts. 8–12].

The legal significance of an offence remaining incomplete under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 was determined by the relationship between the execution of intent, the actual outcome of the conduct, and guilt. Article 11 characterised attempt through the commencement or continuation of the execution of a criminal design, while Article 12 linked the commission of a crime to the occurrence of the intended harm or other harm caused by the offender's acts. Accordingly, incompleteness could arise either from the discontinuation of execution or from the failure of the expected outcome to occur. Establishing incompleteness alone, however, did not clarify all the conditions of liability: the reason why execution ceased and its relationship to the individual's intent were also significant [1, Arts. 11–12].

Distinguishing between the discontinuation of acts and the failure of an outcome to occur allows the subject of legal assessment to be defined more precisely. The former concerns the failure to carry out all the intended conduct, whereas the latter concerns a discrepancy between the actual and expected outcomes. These situations cannot be treated as identical, since the extent of the acts performed and the reasons for the absence of the consequence could differ. Explaining them within the statutory framework requires the characterisation of attempt to be considered alongside the relevant prohibition: it is necessary to establish which acts constituted the execution of the crime and which outcome the law associated with its commission [1, Arts. 11–12].

At the same time, the reason why a criminal design remained unfulfilled and a circumstance precluding the attribution of guilt for the conduct had different legal significance. Article 98 listed grounds on which the conduct was not attributable to the individual as a matter of guilt, including an accidental and unforeseeable consequence of an entirely innocent act and compulsion by an overriding, irresistible force. These provisions concerned the conditions under

which liability arose. By contrast, an obstacle that interrupted the execution of criminal intent after it had begun concerned the progression of the offence. Thus, the external interruption of conduct did not in itself establish the absence of guilt for preceding intentional acts [1, Arts. 11, 98].

This distinction is particularly important for understanding an accidental outcome. Article 7 did not regard harm caused without intent or negligence as culpable. Under Article 99, an accidental and unforeseeable consequence was not attributable to the individual as a matter of guilt; nevertheless, if the act from which it arose was unlawful, punishment was determined for what the individual had intended to commit. The law thus separated the assessment of an unforeseeable consequence from liability for intentional unlawful conduct. The accidental nature of one outcome did not automatically remove the legal significance of the preceding acts [1, Arts. 7, 99].

It follows that a distinction must be drawn between the failure of the intended harm to occur and the occurrence of a different consequence. The former raised the question of the extent to which intent had been carried out; the latter additionally required the grounds for liability for the harm actually caused to be established. Article 12, which referred to other harm caused by the acts, could not be interpreted separately from the provisions concerning guilt and accident. Within this system of rules, a causal connection between conduct and outcome did not replace an assessment of the conditions under which guilt for that consequence could be attributed to the individual [1, Arts. 7, 12, 99].

The discontinuation of the execution of intent following a change in the individual's attitude towards the conduct had independent statutory significance. Article 140(8) included among the circumstances diminishing guilt and the severity of punishment a situation in which the offender experienced remorse or compassion for the victims while committing the crime and consequently did not carry out all the intended harm. Particular consideration was given to restraining accomplices. The legislature thus attached mitigating significance not only to the fact of discontinuation but also to the specified motives underlying that decision [1, Art. 140(8)].

This provision treated the discontinuation of execution as a circumstance relevant to the individualisation of punishment rather than as a general ground for exemption from liability. It addressed a specific

situation: the individual refrained from fully carrying out the criminal design because of remorse or compassion for the victims. Such conduct should therefore be considered within the historical scope of the provision, without equating it with all the characteristics of the modern doctrine of voluntary abandonment. The acts already performed retained their legal significance and were assessed under the relevant provisions of the Code [1, Arts. 96–97, 140(8)].

The discontinuation of execution differed from efforts to remedy the consequences of a crime after its commission. Article 140(9) separately provided for consideration of the individual's efforts to avert at least some of the harmful consequences and to make reparation for the harm or loss caused. The placement of these provisions in separate paragraphs reflected the distinction between failing to carry out the entire design and conduct occurring after its execution. Both concerned circumstances favourable to the offender, but they related to different points in the progression of the offence. Subsequent reparation for harm did not render an already completed crime incomplete [1, Arts. 12, 140(8)–(9)].

The extent to which intent had been carried out and the circumstances in which the conduct ceased were considered together in the overall assessment of liability. Article 110 required consideration of the degree of intentionality, the proximity of the incomplete act to the commission of the crime, the defendant's degree of participation, and circumstances increasing or diminishing guilt. Thus, the absence of the expected outcome did not entail an identical legal assessment of all incomplete offences. The nature of the acts performed, their place in carrying out the criminal design, and the statutory circumstances relevant to the individualisation of punishment were all significant [1, Art. 110].

Thus, the legal significance of the reasons for incompleteness extended beyond explaining why the criminal design had not been fully carried out. These reasons had to be assessed in relation to the extent of execution, guilt, and the conditions governing the determination of punishment. The statutory framework of the Code distinguished the discontinuation of an offence from circumstances precluding the attribution of guilt, and the failure to carry out the entire design because of remorse from efforts to remedy the consequences of an already completed crime. Incompleteness therefore did not remove the

need to assess the conduct actually performed, while certain motives for its discontinuation acquired independent mitigating significance [1, Arts. 7, 11–12, 98–99, 110, 140].

The determination of punishment for an incomplete offence under the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 combined the statutory establishment of punishability with an assessment of the extent to which intent had been carried out and the circumstances of the conduct. Classifying conduct as preparation or attempt identified its place in the progression of the offence but did not, in itself, determine the degree of liability. The imposition of punishment required a legal basis for its application, proof of the relevant conduct, and grounds for attributing guilt to the individual. Article 96 required punishment to be determined strictly on the basis of the law, while Article 97 extended the requirements of proof and guilt to crimes, misdemeanours, attempts, preparation, and intent where their punishability was established by law [1, Arts. 96–97].

Thus, the general distinction between stages and the rules governing liability served different functions. Articles 8–12 made it possible to identify the nature of the conduct: the manifestation of intent, the provision of means for its execution, the commencement of execution, or the occurrence of the outcome. The provisions governing punishment, by contrast, determined the conditions under which the relevant conduct became punishable. This framework requires a distinction between the statutory definition of a particular stage and the statutory basis for imposing a sanction. The concepts of preparation and attempt did not replace the provisions governing liability for a specific offence [1, Arts. 8–12, 96–97].

Article 110 established the connection between the progression of criminal conduct and the severity of punishment. It required consideration of the degree of intentionality, the proximity of the incomplete act to the commission of the crime, the defendant's degree of participation, and circumstances increasing or diminishing guilt. Incompleteness was therefore one of the statutorily defined factors relevant to the individualisation of punishment. Its significance, however, emerged through its relationship with other characteristics of the conduct rather than through an isolated assessment of the absent outcome [1, Art. 110].

The criterion of proximity to the commission of a crime required a comparison between the acts actually performed and the intended offence. It could not be reduced merely to the number of acts or the duration of the conduct: what mattered was the place of those acts in the execution of intent. At the same time, Article 110 established a general direction for assessment rather than a self-contained formula for calculating punishment. It required the extent of execution to be taken into account but did not itself specify the amount by which the sanction should be reduced in each case of incompleteness [1, Arts. 10–12, 110].

The limits of judicial discretion were defined by combining this evaluative requirement with the principle that punishment must have a statutory basis. Judicial assessment was intended to apply the statutory criteria to the facts, rather than to create a new ground for liability. The need to establish the extent to which intent had been carried out did not confer authority to alter the category of an offence arbitrarily or to impose any sanction deemed desirable. In analytical terms, this was legally constrained discretion: circumstances were assessed within the statutory provisions governing punishability and punishment [1, Arts. 96–97, 110].

The individualisation of liability also involved assessing intentionality and the efforts made to carry out the offence. Article 135 linked increased guilt and punishment, among other factors, to greater premeditation, the involvement of other persons, the overcoming of obstacles, the nature of the acts performed during preparation and execution, and the seriousness of the threat created. Thus, the absence of the expected consequence did not exhaust the assessment of incomplete conduct. The law required consideration of how the individual had carried out the criminal design and the circumstances accompanying its execution [1, Art. 135(1), (4)–(5), (7)–(9)].

Article 140, in turn, identified circumstances diminishing guilt and the severity of punishment. These included, among others, a remorseful admission of the offence, timely disclosure of accomplices, certain circumstances of involvement in the crime, and the failure to carry out all the intended harm because of remorse or compassion for the victims. A reduction in severity could therefore be associated with various circumstances distinct from the mere fact of incompleteness. Assessing the extent of execution and considering

mitigating factors were interrelated but separate components of determining punishment [1, Arts. 110, 140].

The statutory framework also provided for particularly stringent protection of certain interests. In particular, Articles 263–264, concerning offences against the person of the emperor and the rights of the supreme authority, attached liability not only to the execution of criminal intent but also to specified manifestations of a criminal design and acts of preparation. This demonstrates that the general distinction between stages did not entail a uniform regime of punishability for all offences. A special provision could give independent legal significance to early forms of conduct; determining liability therefore required consideration not only of the extent of execution but also of the content of the specific statutory prohibition [1, Arts. 263–264].

Thus, the general principles governing punishment for incomplete offences rested on a distinction between punishability, guilt, and the individualisation of sanctions. The extent to which intent had been carried out had statutory significance, but was assessed together with the nature of the offence, the individual's participation, and circumstances increasing or diminishing guilt. Discretion in establishing these circumstances was constrained by the requirement that punishment have a statutory basis. Incompleteness was therefore neither the sole nor a self-sufficient determinant of liability, but an element of a comprehensive statutory assessment combining the content of intent, the conduct actually performed, and the provisions governing the specific offence [1, Arts. 96–97, 110, 135, 140].

Conclusions

The analysis of the original version of the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845 supports the conclusion that the concept of crime and liability for incomplete offences were articulated through a system of interrelated provisions rather than through a single statutory definition. The opening articles combined the characterisation of unlawful conduct with references to protected rights and security, forms of legal violation, and provisions concerning guilt and punishment. The distinction between crime and misdemeanour lay primarily in their statutory description: a crime was defined through an encroachment upon protected rights and security, whereas a misdemeanour was defined through a breach of rules established for their protection. The partial overlap between the spheres of legal protection required

these concepts to be further specified by reference to the relevant prohibitions and sanctions [1, Arts. 1–7].

The statutory distinction between the manifestation of intent, preparation, attempt, and the commission of a crime reflected the different roles played by conduct in carrying out a criminal design. The manifestation of intent revealed its outward expression, preparation provided the means for a future offence, and attempt was characterised by the commencement or continuation of execution. Thus, the principal characteristic distinguishing attempt from related forms of conduct was its executory nature, rather than merely its temporal proximity to the expected outcome. At the same time, defining a completed crime through the actual occurrence of the intended harm or other harm caused by the acts required a distinction between carrying out intent and the outcome of conduct [1, Arts. 8–12].

The study establishes that the reasons why an offence remained incomplete had different statutory significance depending on their relationship to execution, guilt, and the determination of punishment. The discontinuation of an offence was not equivalent to the existence of circumstances precluding the attribution of guilt, while the failure of the intended outcome to occur differed from the occurrence of another, accidental consequence. The law attached particular significance to the failure to carry out the entire design because of remorse or compassion for the victims, treating such conduct as a circumstance diminishing guilt and the severity of punishment. This must be distinguished from efforts to remedy the consequences of an already completed crime, which could also be taken into account in the offender's favour but did not alter the prior determination that the crime had been completed [1, Arts. 7, 98–99, 140(8)–(9)].

The general principles governing the determination of punishment rested on a distinction between the statutory basis for punishability and the individualisation of liability. Classifying conduct as preparation or attempt established the extent to which intent had been carried out, but did not replace the need to verify the conditions for applying the relevant sanction. The law required consideration of the proximity of the incomplete act to the commission of the crime, together with intentionality, the degree of participation, and circumstances increasing or diminishing guilt. Judicial discretion thus operated within statutory guidelines and was constrained by

the requirement that punishment be imposed on the basis of the law [1, Arts. 96–97, 110, 135, 140].

In summary, liability for incomplete offences within the statutory framework examined cannot be explained solely by the absence of the expected consequence. Its substance was determined by the combined assessment of the direction of intent, the nature of the acts performed, the outcome, guilt, and the statutory provisions governing punishment. Incompleteness was an element of a comprehensive legal assessment rather than an independent, universal ground for a uniform reduction in punishment. These findings reveal the general statutory logic of the Code, but do not establish an exhaustive set of specific rules for reducing punishment for every form of attempt. Further research should undertake a comprehensive comparison of the relevant special provisions with the general rules governing the individualisation of liability.

References:

1. Chistyakov, O. I. (Ed.). (1988). *Russian legislation of the tenth to twentieth centuries: Vol. 6. Legislation of the first half of the nineteenth century*. Yuridicheskaya Literatura.
2. Lypytchuk, O., & Leshkovych, N. (2014). Judicial reform of 1864 and the problems of the development of legal consciousness in Russia (second half of the nineteenth–early twentieth century). *Visnyk of the Lviv University*. Series Law, (60), 81–90.
3. Shevchuk, A. (2025). Officialdom and chancery clerks of the Zhytomyr District Court (1831–1863): A historical-legal perspective. *Society and Security, 2*(8), 103–113. https://doi.org/10.26642/sas-2025-2(8)-103-113
4. Synenkyi, V. M. (2022). The institution of justices of the peace through the lens of the judicial reform of 1864. *Social and Legal Studios, 5*(2), 23–30. https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-2-23-30